

**O
S
T
A
V
L
J
A
M
O
S
V
O
J
A
D
O
B
R
A**

IVANA ARTUKOVIĆ • KAROLINA LUKAČ

A priče o predmetima *Naših starih*

Izložba i katalog ostvareni su financijskim sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Brodsko-posavske županije.

IVANA ARTUKOVIĆ ◦ KAROLINA LUKAČ

OSTAVLJAMO SVOJA DOBRA

priče o predmetima *Naših starih*

Slavonski Brod, studeni 2013.

Muzej Brodskog Posavlja

Ostavljamo svoja dobra

priče o predmetima *Naših starih*

<i>Nakladnik:</i>	Muzej Brodskog Posavlja
<i>Za nakladnika:</i>	Ivanka Bunčić
<i>Autorice izložbe i kataloga:</i>	Ivana Artuković, Karolina Lukač
<i>Prijevod sažetka:</i>	Ana Matković
<i>Suradnici:</i>	Ivanka Bunčić, Ivanka Cafuta, Josip Lozuk, Lidija Miklik-Lozuk
<i>Ilustracije:</i>	Željko Matuško
<i>Fotografije:</i>	Damir Fajdetić, Lidija Miklik-Lozuk (kat. br. 2)
<i>Oblikovanje naslovnice:</i>	Ivana Artuković, Karolina Lukač
<i>Postav izložbe:</i>	Ivana Artuković, Karolina Lukač, Ante Arelić, Željko Čavčić
<i>Grafička priprema:</i>	Autor, Slavonski Brod
<i>Tisak:</i>	Posavska Hrvatska d.o.o., Slavonski Brod
<i>Naklada:</i>	300 primjeraka

ISBN: 978-953-7116-37-8

Tekstualne i slikovne priloge moguće je preuzeti isključivo uz dopuštenje nakladnika i navođenje izvora.

SADRŽAJ

Uvod.....	5
Priča o keramici.....	7
Oblikovanje.....	7
Pečenje.....	8
Premazivanje, glaziranje i ukrašavanje.....	9
Priče o posuđu.....	11
O zdjeli.....	12
O loncu.....	13
O poklopcu.....	13
O tanjuru.....	14
O cjediljki.....	14
O vrču.....	15
O posudi za pohranu namirnica.....	15
O mužaru.....	16
O ostalom posuđu i kuhinjskom priboru.....	17
Priča o luli.....	18
Priča o opeci.....	19
Priča o metalu.....	20
Priča o metalnom posuđu.....	21
O kutljači.....	21
Priča o srpju.....	22
Priča o svjetlu.....	23
Priča o staklu.....	25
O staklenim bočicama.....	26
Priča o igračkama.....	27
Priča o kićenju i izradi nakita.....	28
O nakitu za glavu.....	30
O nakitu za ruku.....	31
O nakitu za tijelo.....	33
O drugačijem načinu kićenja: Ukrašavanje tijela tintom.....	33
Sažetak.....	35
Summary	36
Katalog	37
Literatura.....	54

UVOD

Grčki mit govori o Prometeju, sinu Titana Japeta i božice Temide ili Okeanide Klimene, Titanu koji je u borbi Zeusa protiv oca Krona, stao na stranu mladoga boga u želji da započne neko novo, pravednije vrijeme. Prometej je od gline načinio figurice kojima je božica Atena udahнула život i od kojih su nastali ljudi. Kao svaki dobar otac, Prometej, prvi keramičar, umjetnik i stvaralac, brinuo se za svoja stvorenja. Sa svetog ognjišta koje je gorilo na Olimpu ukrao je vatru i donio je ljudima. Naučio ih je kako razmišljati, koristiti vatru, obrađivati tlo, uzgajati životinje. Naučio ih je različitim obrtima, između ostalog i metalurgiji. Od Prometeja potječu sva znanja i iskustva, sve ono što ljude čini ljudima.

Ovim mitom stari su Grci nastojali objasniti početak svijeta kojeg poznaju, svijeta u kojemu glavnu ulogu igraju ljudi sa svojim znanjima, vještinama i sposobnošću prilagodbe. Lik Prometeja zapravo je lik čovjeka koji, promatrajući svijet oko sebe, istražuje, otkriva, spoznaje i uči, usavršava i nanovo oblikuje.

Predmeti koje predstavljamo izložbom plod su rada toga čovjeka, a čovjek i njegova kultura ono su što povezuje arheologiju, znanost koja se bavi istraživanjem i rekonstrukcijom ljudske prošlosti na temelju otkrivanja i iskopavanja materijalnih ostataka ljudske aktivnosti od pojave prvih rukotvorina, i etnologiju, znanost o ljudskom društvu i kulturi gdje je kultura određena kao

naučen način života. Uz istraživanje povijesnih oblika seljačke kulture, etnologija danas proučava i suvremeni način života i kulturu ljudskog društva. Istražujući povijest kulturnih pojava, njihove promjene i funkcije, arheologija i etnologija kao dvije znanosti koje se međusobno nadopunjuju, premda koriste potpuno drugačije metode i imaju različite standarde, zajedno mogu dati odgovore na brojna pitanja koja se dotiču kulturne evolucije odnosno razumijevanja današnjeg društva.

Nastojeći saznati kakva je bila daleka prošlost, arheologija se često služi ne tako davnom prošlošću ili čak sadašnjošću, dok etnologija pomoć traži u prošlosti kako bi razumjela način nastanka i upotrebe predmeta, njegov društveni kontekst. Zbog promjenjivosti ljudskog ponašanja u obzir se moraju uzeti elementi kao što su prostor, vrijeme, kulturni odnosi. Neki su predmeti dobili svoj funkcionalni oblik u davnoj prošlosti i otada se kopiraju, oponašaju, dopunjuju tako da od prvobitnog tipa može biti određenih odstupanja. Traženje sličnosti ili mogućnosti povezivanja arheoloških nalaza i današnjih predmeta pretpostavlja da se radi o predmetima iste ili barem slične namjene što ne mora značiti da se time nastoji potvrditi kulturni kontinuitet određenih zajednica.

Svaki od predmeta bogatih zbirki Arheološkog i Etnografskog odjela Muzeja Brodskog Posavlja isječak je prošlosti koja

nam govori o proizvodnji i upotrebi predmeta upravo takvih oblika i namjena. Izrađeni su u različitim vremenskim razdobljima sa svrhom da učine život jednostavnijim, boljim i ljepšim. Vrlo često ih uzimamo zdravo za gotovo, ali zaboravljamo da iza njih stoje tisućljeća učenja, rada, iskustava i ljudskih života. Svi imaju svoje počelo u mitskom Prometeju, koji ovladava vatrom i izrađuje predmete, kako potrebne, tako i one koji

služe samo podizanju ugleda i estetici. Predmeti koje predstavljamo izložbom izrađeni su od gline, metala, stakla i drugih materijala. Radili su ih danas nama imenom nepoznati ljudi, bili tu prije nas i nazvali smo ih *Naši stari*. Ova izložba posvećena je njima, nama koji živimo sada i onima koji će doći nakon nas, kojima će ostati naša baština. Usporedbom predmeta nastojali smo ukazati na postojanje njihovih zajedničkih osobina.

Zdjela na tri noge, početak 20. stoljeća

PRICA O KERAMICI

Proučavanje tehnika izrade keramike, oblika posuda i njihove namjene, načina ukrašavanja i motiva ukrasa izuzetno je značajno i arheolozima i etnologima, jer omogućuje praćenje povijesnog razvitka materijalne kulture jednog naroda, kulturnih veza i međusobnih utjecaja, povijesnu rekonstrukciju tehnoloških i oblikovnih pristupa te govori o vremenu u kojem su posude izrađene. Oblici posuda ostali su gotovo nepromijenjeni od prapovijesnih vremena¹ do danas što možemo protumačiti time da se izrada određenog oblika vodila za njegovom namjenom (čuvanje tekućina i krutih namirnica) koja je jednaka u svim kulturama.

Lončarski proizvodi koristili su se prvobitno kao upotrebnici predmeti, zatim kao ukras, a neophodni su i u građevini. Pod građevnom keramikom smatramo sve zemljane proizvode koji imaju funkcionalnu i dekorativnu namjenu. To su opeka, keramički ukrasi na fasadama, oplata (zidne i podne), crijepovi, cijevi za opskrbu vodom. Prema tome, keramičke bi proizvode mogli podijeliti

u dvije skupine: grubu građevinsku keramiku i finu keramiku za svakodnevnu upotrebu. Različite vrste keramike nastaju promjenom sastava smjese same gline prije i poslije pečenja na visokim temperaturama te primjenom različitih načina glaziranja površine gline.

Oblikovanje

Keramički predmeti mogu se oblikovati na tri načina: rukom, na lončarskom kolu ili u kalupu. Lončarsko kolo jedno je od najvažnijih otkrića u razvitku lončarstva. Otkriveno je 4 000 godina prije Krista na području Egipta i Mezopotamije. U brodsko Posavlje donijeli su ga Kelti² u 4. stoljeću prije Krista. Keramičko posuđe prostora panonskog kulturnog areala³ u 19. i 20. stoljeću odraz je nasljeđa prijašnjih vremena. Oblikovano je najčešće na nožnom lončarskom kolu, a zadržane su i primitivne tehnike koje se ne razlikuju mnogo od onih korištenih u neolitiku.⁴

¹ Prapovijest – termin kojim se označava čovjekova prošlost od prve kamene alatke do otkrića pisma. Na području broskog Posavlja prapovijest započinje neolitičkom starčevačkom kulturom, a završava rimskim osvajanjima.

² Kelti – naziv za različita plemena koja su živjela na području današnje Velike Britanije, Irske, Francuske, Belgije, Švicarske. U 4. stoljeću prije Krista dio ih je došao na područje Panonije. Plemenski savez Tauriska naselio je područje današnje sjeverozapadne Hrvatske i jugoistočne Slovenije, a savez Skordiska područje istočne Hrvatske uz Savu.

³ Panonski areal proteže se na prostoru Banovine, Baranje, Hrvatske posavine, Hrvatskog zagorja, Međimurja, Moslavine, Podravine, Slavonije, Turopolja i Žumberka.

⁴ Neolitik – mlađe kameno doba, razdoblje u kojem dolazi do razvoja poljoprivrede i stočarstva kao osnovnih grana privrede, prijelaza na sjedilački način života, proizvodnje keramičkih posuda, glačanja i poliranja kamenih alatki. Prva neolitička kultura na prostoru broskog Posavlja je starčevačka kultura koja se javlja u istočnoj Hrvatskoj i zapadnoj Srbiji prije 8 000 godina. Dio je većeg kulturnog kompleksa rasprostranjenog i u Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Makedoniji.

Takozvana ženska keramika oblikovana je rukom od nepročišćene gline, u domaćoj radinosti i uglavnom se nije ukrašavala. Ručno lončarsko kolo jednostavnije je konstrukcije, sastavljene od kružne plohe na koju se postavlja još jedna promjenjiva te osovine. Nožno ili visoko lončarsko kolo karakteristično je za prostor panonskog areala. Sastoji se od veće (donje) i manje (gornje) kružne ploče međusobno spojenih dugačkom osi. Lončar nogom pokreće donju ploču, a ruke su mu slobodne za modeliranje posude iz grude gline koja se izvlači. Tijekom izrade koristi se postupak močenja, centriranja i oblikovanja nastavka posude od otvaranja, povišavanja, postupne promjene oblika (od dna prema vrhu), zatvaranja oblika i postupnog rezanja s radne površine.⁵ Iako nekoć u potpunosti izrađeno od drva, većina dijelova visokog kola s vremenom je zamijenjena metalnim dijelovima koji su otporniji na trošenje, a kolo se počelo pokretati električnom energijom koja se i danas često koristi.

Oblikovanje u kalupu upotrebljava se za izradu posuda i ostalih keramičkih predmeta zahtjevnijih oblika. Da ne bi došlo do lijepljenja odljeva za kalup i kasnije do pucanja, upotrebljavaju se odvajajuća sredstva kao što su: pijesak, suha mljevena glina i pepeo.⁶ Tijekom oblikovanja posuda, kalup se upotrebljava samo za ukrašeni dio. Kod pritiskanja gline u kalup ostavljalo se

nešto čiste gline za oblikovanje oboda i prstenastog dna. Primjer predmeta za osobnu upotrebu izrađenih u kalupu su lule.

Lončarski predmeti oblikovani su ovisno o namjeni. Za pripremu hrane na otvorenom ognjištu izrađivalo se plitko posuđe na tri noge i s dugom drškom, dok se posuđe sa širokim dnom i poklopcima izrađivalo nakon pojave štednjaka. Arhaičnost oblika uvijek se povezuje s tehnikom izrade.

Pečenje

Keramički predmeti izrađuju se od gline. U početku su bili samo sušeni na suncu. Kasnije su se počeli peći u vatri što je omogućilo njihovu čvrstoću i dugotrajnost. Najstariji zasad otkriveni predmeti izrađeni od pečene gline su ženske figurice iz mlađepaleolitičkog razdoblja gravetijena⁷ koje su vjerojatno predstavljale Veliku Majku, božanstvo plodnosti. Nađene su na širokom prostoru, od zapadne Europe do Sibira, ali ne i na prostoru Hrvatske.⁸ U Kini su pronađene keramičke posude stare oko 20 000 godina. Na Bliskom istoku pojavljuju se u 7. tisućljeću prije Krista, a na području Hrvatske u periodu starčevačke kulture,⁹ prije oko 8 000 godina.

Keramika je isprva pečena na otvorenom, vjerojatno na ognjištima na kojima se pripremala hrana. Kasnije je skupa s

⁵ ZLATUNIĆ 2005: 77

⁶ ZLATUNIĆ 2005: 73

⁷ Gravetijen je gornjopaleolitička industrija datirana od oko 28 000. do 22 000. prije sadašnjosti. Ime je dobila po nalazištu u Dordogni, u zapadnoj Francuskoj.

⁸ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 17, 47, 48

⁹ Starčevačka kultura – neolitička kultura koja je trajala od oko 5 500. do oko 4 500. prije Krista. Rasprostirala se u međurječju Drave, Dunava i Save sve do Bjelovara na zapadu. Ime je dobila po selu Starčevo kod Pančeva u Vojvodini (Srbija). Naselja se nalaze uz tokove rijeka, na povišenim riječnim obalama ili na niskim brežuljcima koji prelaze u doline vodotokova. Posuđe je pečeno uz prisustvo kisika, svijetlih je boja, a dominiraju zaobljeni lonci i zdjele na ravnoj ili povišenoj nozi. Neka od najznačajnijih starčevačkih nalazišta broskog Posavlja su: Zadubravlje – Dužine, Slavonski Brod – Galovo, Slavonski Brod – Bjeliš, Jaruge – Gođevo – Berava i Jaruge – Gođevo.

gorivom (šiblje, trava, drvo) stavljana u posebne jame kako bi se postigla viša temperatura. S vremenom su te jame zatvarane zemljanom kupolom. Kao takve, preteča su peći za pečenje keramike. Zatim dolazi do odvajanja prostora u kojemu se nalaze predmeti predviđeni za pečenje od prostora u kojemu je gorila vatra.

Usavršavanjem konstrukcije peći predmeti prestaju biti u izravnom doticaju s plamenom i peku se na vrućem zraku koji struji kroz peć.¹⁰ Tek industrijsko doba donosi promjenu u načinu dobivanja topline. Umjesto vatre počinje upotreba električne struje, zemnog plina i drugih izvora energije.

Proces pečenja može biti oksidacijski, dakle uz prisustvo kisika, ili redukcijski, bez prisustva kisika. Najstarije oksidacijski pečeno posuđe s ovog područja izrađivali su nositelji starčevačke kulture. Karakterizira ga oker, ciglastocrvena i izrazito crvena boja. Najstarije redukcijski pečeno posuđe na području brodskog Posavlja proizvodila je sopotska kultura¹¹ te je crne i sive boje. Crna redukcijski pečena keramika proizvodila se sve do druge polovice 20. stoljeća.

Najstarije peći za pečenje keramike s područja brodskog Posavlja pripadaju starčevačkoj kulturi, a pronađene su na nalazištima Zadubravlje – Dužine, Slavonski Brod – Galovo, Slavonski Brod – Bjeliš, Jaruge – Gođevo – Berava i Jaruge – Gođevo na kojemu je otkriven radionički centar. Rimski keramičarska peć pronađena je na Trgu Ivane Brlić-Mažuranić u Slavanskom Brodu tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja provedenih 2002. i 2003.

Peć za pečenje keramike, rimsko doba, 1.- 4. stoljeće

Premazivanje, glaziranje i ukrašavanje

Premaz i glazura imali su ulogu sprječavanja poroznosti posude. Premaz se izrađivao od vodenaste gline i nanosio na posudu ili njezin dio prije pečenja. Pojavio se na brodskom području još u razdoblju starčevačke kulture. Pretpostavlja se da su posude s premazanim stijenkama služile za kuhanje i čuvanje tekuće hrane, a one čije stijenke nisu bile dodatno premazane, za čuvanje krute hrane poput žitarica, povrća, mesa, voća.

Glaziranje posuda javlja se u istočnim provincijama Rimskog Carstva (Egipat, Mala Azija, Grčka i otoci) u 1. stoljeću prije Krista.

¹⁰ ŠIMIĆ-KANAET 1996: 153

¹¹ Sopotska kultura – neolitička kultura datirana od oko 4 500. do oko 3 500. prije Krista. Ime je dobila prema lokalitetu Sopot nedaleko Vinkovaca. Rasprostirala se u međurječju Drave, Dunava i Save sve do Bjelovara na zapadu. Karakteriziraju je naselja na prirodnim uzvišenjima uz obale rijeka, potoka i u močvarama, pokapanje mrtvih u zgrčenom položaju na boku, redukcijski pečena, crno polirana keramika bikoničnih oblika, kamene glačane sjekire s bušenom rupom za nasad ručke. Jedno od najznačajnijih nalazišta sopotske kulture na području brodskog Posavlja je Klokočevik - Klinovac.

Vrlo brzo, već u razdoblju ranog Carstva,¹² širi se na zapad. Radionice se osnivaju posvuda, pa tako i u Panoniji, gdje masovna proizvodnja cvjeta u 3. i 4. stoljeću. Glazure su tanke staklaste presvlake kojima se postiže da keramičke površine postanu glatke, tvrde, otpornije na atmosferilije i djelovanje različitih kiselina. Nanose se na posudu nakon pečenja, pomoću kista, prskanjem, uranjanjem, polijevanjem uz istovremeno okretanje posude.¹³ Nakon nanošenja glazure posuda se još jednom peče. Boja glazure ovisi o kemijskom sastavu i gorivu za pečenje keramike, a može biti maslinastozelena, tamnozeleno, narančastosmeđa, crvenkastosmeđa, tamnosmeđa, zelenkastosmeđa.¹⁴ Nekoć je korištena olovna glazura (ocaklina), međutim, otkriveno je da uzrokuje brojne zdravstvene probleme, primjerice saturnizam.¹⁵ Olovo u doticaju s kiselinama iz mlijeka ulazi u želudac te nakon duljeg korištenja dolazi do trovanja. Zbog štetnosti takve glazure po zdravlje mnogi su proizvođači glazirani samo izvana, a iz istih je razloga olovna glazura zabranjena 60-ih godina 20. stoljeća. Glazirani su proizvođači služili za držanje i prenošenje tekućina te masti, mesa i sl.

Predmet se često prije ili nakon pečenja ukrašava različitim motivima na više načina. Ukrašavanje se izvodi na još mokroj glini.

Koristila se glina miješana s pijeskom ili čista masna glina bez dodataka.¹⁶ Tehnike ukrašavanja mogu se koristiti samostalno ili u kombinacijama. Neke od njih su: urezivanje i žlijebljenje oštrim predmetom, zatim otiskivanje primjerice prsta, nokta, školjke ili pečata, te oslikavanje (koristile su se glinene mase koje sadrže okside metala).¹⁷

Karakteristični ukrasi panonskog područja poznati su od davne prošlosti - valovnica, koncentrični krugovi, isprekidane linije, točkasti otisci koji su se koristili do sredine 20. stoljeća kad je lončarski obrt još uvijek cvao. Otisci prsta i nokta (susrećemo ih po čitavom mediteranskom prostoru pa se zato i zovu *circummediteranski* motivi) javljaju se već u vrijeme neolitika. Kako su lončari iz različitih krajeva svoje proizvode prodavali po selima, na sajmovima, proštenjima, tako se neki proizvodi mogu pratiti prema ukrasima ili se barem mogu pratiti utjecaji u ukrašavanju. Primjerice, poznati pirotski lončari svoje su proizvode, uglavnom izvana neglaziranu keramiku s bijelim ukrasima, nudili u Slavanskom Brodu gdje je nekoliko njih do 90-ih godina 20. stoljeća imalo svoje radionice.¹⁸ Pirotsku keramiku karakteriziraju posude antropomorfnih i zoomorfnih oblika s naglašenim atributima. Takva je keramika bogata oblicima, ukrasima i bojama.¹⁹

¹² Rano Carstvo – doba Julijejsko-klaudivjevske dinastije i Flavijejaca, 27. prije Krista – 69. nakon Krista.

¹³ ZLATUNIĆ 2005: 78

¹⁴ BRUKNER 1981: 34

¹⁵ Trovanje olovom.

¹⁶ Pri izradi lonaca bez kola, zemlji se dodavao usitnjeni kalcit.

¹⁷ ZLATUNIĆ 2005: 89

¹⁸ Nenad Ignjatović došao je u Brod 1936., a Petar Živković 1938. godine.

¹⁹ TOMIĆ 1966: 8

Kuhinja, rimsko doba

PRICHE O POSUĐU

Do pojave jeftinih tvorničkih proizvoda glineno posuđe upotrebljavalo se u seoskom i gradskom domaćinstvu. Ti su proizvodi služili za pripremanje hrane na otvorenoj vatri ili peći na drva, za čuvanje i skladištenje krutih i tekućih namirnica, prenošenje hrane te za posluživanje i konzumiranje spremljene hrane. Velik dio tih oblika (na primjer zdjele i lonci) prisutan je na našem području od razdoblja neolitika, dok su neki (tanjuri, mužari) stigli s Rimljanima²⁰ i ovdje su tek posljednje dvije tisuće godina. Njihovi oblici i

namjena ostaju gotovo nepromijenjeni od nastanka do danas. Materijali od kojih su izrađeni raznovrsni su. U početku korišteni su drvo, šiblje i keramika, zatim metal i staklo, te porculan²¹ i plastika.²² Kako se metalne predmete kupovalo od kovača ili kotlara, bili su manje zastupljeni u kućanstvima. Od 19. stoljeća u upotrebu dolaze bakrene, željezne i aluminijske posude industrijske proizvodnje. Željezni se lim nekoć obično presvlačio emajlom,²³ a kasnije, uvođenjem novih materijala, teflonom.²⁴

²⁰ Brodsko područje dolazi pod rimsku vlast na prijelazu 1. stoljeća prije Krista u 1. stoljeće nakon Krista.

²¹ Porculan je najfinija keramika pečena na vrlo visokoj temperaturi (između 1200 i 1400°C). Proizvodio se u Kini u 7. stoljeću, a u Europu je došao u 13. stoljeću. Način na koji se proizvodio dugo je bio nepoznat. Otkriven je početkom 18. stoljeća, kada je u Njemačkoj otvorena prva manufaktura.

²² Plastika je otkrivena u 19. stoljeću. Godine 1831. prvi plastični materijal destilirani je iz drva.

²³ Staklasta masa od praha silikata, boraksa, fluorida i kovinskih oksida.

²⁴ Umjetni materijal razvijen za potrebe svemirskih letova zbog visokog tališta.

Ozdjeli

Zdjele su dio stolnog i kuhinjskog inventara. Raznih su veličina, okruglog plićeg oblika bez ručki. Koriste se za pripremanje, kuhanje, serviranje, pohranu i prijenos hrane.

Najstarije keramičke zdjele s područja broskog Posavlja potječu s nalazišta starčevačke kulture. Ovaj oblik posude zastupljen je u svim dosadašnjim ljudskim kulturama, civilizacijama i razdobljima. Rimskodobne zdjele lokalnog podrijetla izrađene su prema prapovijesnoj tradiciji i novitetima koje su sa sobom donijeli rimski osvajači.²⁵

Keramičke zdjele imale su sve do sredine 20. stoljeća veliku važnost u domaćinstvima. Za posluživanje hrane u najsvečanijim prilikama često se koristilo i porculansko posuđe koje je pretežno stajalo na policama kao ukras. Kao neophodan rekvizit svake kuhinje nekoć su, uz lonce za kuhanje ili metalne kotliče, bile i tronožne zdjele s dugom drškom kako bi se mogle postaviti na žeravicu.

Vremenska legenda razvoja zdjela od prije 5 000 godina pr. Kr. do danas.

Odozgo prema dolje:

- Sopotska kultura (5. i 4. tisućljeće pr. Kr.)
- Kultura polja sa žarama (11. i 10. stoljeće pr. Kr.)
- Keltsko-latenska kultura (2. - 1. stoljeće pr. Kr.)
- Rimsko doba (1. - 4. stoljeće)
- Novo doba (16. - 17. stoljeće)
- 20. stoljeće

²⁵ BRUKNER 1981:39

O loncu

Lonac je jedan je od najstarijih oblika posuda. Na našem području prisutan je od razdoblja starčevačke kulture²⁶. Prilikom kuhanja stajao je na ognjištu ili visio iznad njega. Lonci su, prije svega, namijenjeni čuvanju, kuhanju i spremanju hrane. Dolaze u raznim oblicima: bez ručki, s jednom ili dvije ručke, s ili bez poklopca, ukrašeni ili neukrašeni. Ono što ih prvenstveno karakterizira je tijelo, odnosno visina veća od promjera. Keramički lonci, zbog prirodnog materijala od kojih su rađeni, mogli su dulje vrijeme čuvati namirnicu, stoga nije čudno da se keramika kao materijal za skladištenje hrane očuvala tolika stoljeća.

Lonci većih dimenzija često imaju strukturu koja im je omogućavala otpornost na toplinske promjene i udarce: u glinu su bili umiješani usitnjeni komadići opeke ili keramike, ili velika količina krupnih primjesa kvarca i tinjca.²⁷ Najstariji rimskodobni lonci s našeg područja odraz su prapovijesne, prvenstveno keltske tradicije. I u drugim dijelovima Carstva oblici lonaca u ranorimskom periodu slične prapovijesnim. Istovremeno s domorodačkim javljaju se i oblici s rimskim utjecajima.²⁸ Lonac je najpopularniji oblik keramičke posude tijekom čitavoga srednjeg vijeka,²⁹ kao i u doba turske dominacije.³⁰

Glazirani lonci su i u prvoj polovici 20. stoljeća služili za čuvanje i prenošenje tekućina, masti, mesa i slične hrane. Oni širokog dna upotrebljavani su za kuhanje i spremanje namirnica. Veliki lonci naglašenog trbuha s ručkama služili su za čuvanje masti, kiseljenje povrća ili konzerviranje mesa.

O poklopcu

Poklopac je dio kuhinjskog posuđa čija je osnovna svrha prekrivanje posude tijekom kuhanja ili tijekom čuvanja sadržaja koji se u posudi nalazi. Oblik poklopca ovisi o obliku otvora posude. Proizvodnja poklopaca u rimskodobnim keramičarskim radionicama na području broskog Posavlja najvećim se dijelom oslanjala na domaću tradiciju. Porijeklo najstarijem rimskodobnom obliku poklopca za lonac možemo potražiti u kasnijem razdoblju mlađega željeznog doba.³¹ Oponašani su i uvozni oblici. U kasnoj antici javljaju se i poklopci u obliku plitkih zdjela s oštrom profiliranim obodom. Zdjele u funkciji poklopaca susrećemo ranije, u nekim prapovijesnim razdobljima, primjerice tijekom brončanog doba u virovitičkoj grupi starije faze kulture polja sa žarama,³² kojima se poklapaju keramičke urne. Osim za lonce, tanjure i zdjele, rimskodobni poklopci izrađivani su i za amfore. Njih se moglo

²⁶ PJZ II 1979., str. 244

²⁷ JELINČIĆ 2009: 27, 28

²⁸ BRUKNER 1981: 42

²⁹ Srednji vijek – razdoblje ljudske prošlosti. Kao početak tradicionalno se uzima 476., godina pada Zapadnog Rimskog Carstva, a kao kraj 1492., godina otkrića Amerike.

³⁰ LOZUK 2011: 31, 32; Turci Osmanlije prodrli su u Europu sredinom 14. stoljeća. Godine 1453. osvojili su Carigrad, a 1463. zauzeli su Bosansko kraljevstvo. Neprestano su upadali na područje hrvatskih zemalja, s vremena na vrijeme okupirali dijelove, a prodirali su i dalje u Europu. Godine 1878. Austro-Ugarska Monarhija je zaposjela Bosnu i Hercegovinu. Osmansko Carstvo propalo je krajem 1. svjetskog rata te je 20-ih godina 20. stoljeća nastala moderna turska država.

³¹ BRUKNER 1981: 43; Mlađe željezno doba – razdoblje od druge polovice 4. stoljeća prije Krista do početka 1. stoljeća nakon Krista.

³² Kultura polja sa žarama je kasnobrončanodobna kultura koju karakterizira spaljivanje i polaganje pepela pokojnika u ili pod žaru. Traje od 1300. do 1100./750. prije Krista. Rasprostirala se na širokom području od današnje Mađarske do istočne Francuske te od Alpa do Sredozemnog mora.

poklapati i manjim posudama, primjerice peharima ili aribalima,³³ koje su ujedno služile za degustaciju vina. I danas na termo bocama postoje poklopci koji ujedno služe kao čaše.

Jedan od najpoznatijih arhaičnih oblika lončarske proizvodnje je peka, pekva ili pokljuka. Smatra se kako je taj predmet tradicijom održan još iz prapovijesnih vremena. Pekva je veći poklopac od pečene gline s jednom ili više ručki na vrhu ili sa strane, koji je služio za pečenje na otvorenom ognjištu. Poklopac se najprije dobro ugrijao na vatri, zatim se njime poklopilo tijesto za kruh ili drugo jelo, te se čitav prekrio žeravicom i pepelom. Kako žeravica ne bi skliznula, pekva je imala nekoliko koncentričnih krugova (rebara). Za pekvu Gavazzi,³⁴ prema nalazima takvih zemljanih posuda pronađenim u prapovijesnim nalazištima, smatra kako je to „znak, da je to davni, iz prehistorijskih vremena tradicijom održani i po tome dakako paleobalkanski predmet.“³⁵ Pekva se u nepromijenjenom obliku zadržala od prapovijesnih vremena do danas. Datirati ju je moguće jedino pomoću popratnih nalaza u zatvorenim cjelinama. Istraživanja s kraja 70-ih godina 20. stoljeća pokazala su kako pojava pekve seže u vrijeme kulture polja sa žarama, dok su je Iliri³⁶ preuzeli u 8. stoljeću. Kasnije, u vrijeme seoba naroda (4. – 9. stoljeće), preuzeli su je slavenski došljaci.³⁷

O tanjuru

Tanjurima nazivamo plitke, niske posude širokog oboda, koje mogu imati poklopac. Osim u kuhinji, služe i u druge svrhe (kao ukrasne ili obredne posude ili razni podlošci). Posude koje bismo okarakterizirali kao tanjure, nisu postojale na našem području prije rimskog razdoblja. Umjesto njih upotrebljavani su različiti oblici zdjela, a vučedolska kultura³⁸ poznavala je plitke posude u literaturi nazivane tavama. Rimski tanjuri proizvodili su se u Italiji i to od doba Republike (509. – 27. prije Krista). Vrlo brzo ušli su u modu rimskim osvajanjima pojedinih izvanitalskih područja pa tako i Panonije, a zadržali su se sve do kraja antike.³⁹

Proizvodnja tanjura nastavljena je i u srednjem vijeku, premda se češće jelo iz zdjele ili zajedničkog tanjura što se ponegdje zadržalo do sredine 20. stoljeća. Kositretni tanjuri pojavljuju se u vrijeme renesanse (14. - 16. stoljeće).⁴⁰

O cjediljki

Cjediljke su posude s rupičastim donjim dijelom. Služe za odvajanje krutih tvari od tekućine. Na našem području najranije poznate cjediljke su iz razdoblja mlađega

³³ Aribal – mala antička posuda za ulje.

³⁴ Milovan Gavazzi (Gospić, 18. ožujka 1895. - Zagreb, 20. siječnja 1992.) jedan od najznačajnijih hrvatskih etnologa.

³⁵ GAVAZZI 1928: 118

³⁶ Iliri - mješavina različitih plemena i plemenskih saveza indoeuropskog porijekla. Živjeli su na području Panonske nizine do obala Jadranskog mora i grčkog Epira.

³⁷ VINSKI-GASPARINI 1973: 67

³⁸ Vučedolska kultura – pojavljuje se u periodu između 3 000. i 2 500. prije Krista Karakteriziraju je gospodarstvo vezano za stočarstvo, metalurgija bakra, društveno raslojavanje, bogato ukrašavanje posuđa, antropomorfna i zoomorfna plastika.

³⁹ BRUKNER 1981: 39; Antika – kultura grčko-rimskog svijeta i svih zemalja koje su bile pod njezinim utjecajem. Traje od 8. st. prije Krista do 5. st. nakon Krista. Antika na brodomskom području traje od 1. do prve polovice 5. stoljeća.

⁴⁰ ŠKILJAN 2002: 17

željeznog doba. Keramičke cjediljke često su bile zamjena skupim metalnim primjercima.⁴¹ Usko su povezane s iznimno važnom namirnicom koja se dobiva preradom mlijeka: sirom.⁴²

Dio kuhinjskog inventara svakog seoskog i gradskog domaćinstva broetskog Posavlja u 19. i 20. stoljeću svakako su cjediljke izgledom slične zdjelama, upotrebljavane za cijedenje krumpira, tjestenine ili sira.

O vrču

Vrč je posuda za pohranu, prijenos i posluživanje tekućina. Na našem području javlja se u eneolitičkoj badenskoj kulturi.⁴³ Keramički vrčevi s jednom ručkom, čiji je gornji dio postavljen iznad ili u visini oboda, jedan su od češćih oblika rimske keramike za svakodnevnu upotrebu. U početku se uvoze iz sjeverne Italije, no tijekom prijelaza iz 1. u 2. stoljeće počinje njihova proizvodnja u domaćim panonskim radionicama. Vrčevi s dvije ručke istočnomediterranskog su porijekla. Služili su kao stolno posuđe, za držanje i miješanje vode i vina. Tijekom 1. stoljeća prije Krista izrazito su popularni širom Sredozemlja, a sjeverno od Alpa pojavljuju se od doba vladavine prvog rimskog cara Augusta (27. prije Krista – 14. nakon Krista).⁴⁴ Na području provincija

najviše su prisutni u ranoj fazi rimskih osvajanja. Kasnije njihovu ulogu sve više preuzima italski vrč s jednom ručkom. U 2. stoljeću javljaju se proizvodi domaćih radionica koji se rade po uzoru na uvozne, a u pojedinim oblicima vidljiv je i nastavak domorodačke lončarske tradicije.

Vrčevi koji su se koristili na području broetskog Posavlja u 19. i 20. stoljeću u pravilu su trbušastog oblika s jednom ručkom, vrata prilagođenog funkciji izlivanja tekućine. Manji vrčevi korišteni su kao stolno posuđe za posluživanje vina i vode. Izvan kuće, u vrčevima *koršovima*,⁴⁵ *testijama* prenosila se voda, a iz njih se i pilo. Oblikom su im srodne posude za čuvanje octa.

O posudi za pohranu namirnica

Iako se namirnice mogu čuvati u posudama različitih oblika, ovdje je riječ o određenim posudama koje su služile samo u te svrhe. U arheologiji takve se posude nazivaju *pitosima*, terminom koji su upotrebljavali stari Grci. Rimljani su ih nazivali *doliji*. Nisu izum antičkog čovjeka nego su prisutne i tijekom razdoblja prapovijesti. Antički pisci govore kako su grčki pitosi i rimski doliji najveće posude ikad napravljene. Služili su najčešće za pohranu vina, maslinova ulja, meda, voća, žitarica,⁴⁶ zatim za proizvodnju vina, kao skladišta za

⁴¹ BRUKNER 1981: 41

⁴² OŽANIĆ ROGULJIĆ 2010: 171

⁴³ PJZ III 1979: 206, 209–214; DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 113, 124; Badenska kultura - eneolitička (bakrenodobna) kultura od 3 600. do 2 800. prije Krista rasprostranjena u srednjoj i jugoistočnoj Europi. U Hrvatskoj je zauzimala prostor srednje i istočne Slavonije i Srijema. Najznačajnije badensko nalazište na području broetskog Posavlja je Donja Vrba–Saloš.

⁴⁴ BRUKNER 1981: 44

⁴⁵ Koršov je naziv koji se koristi za veće trbušaste posude za tekućine, uskog vrata i naglašene ručke. S jedne je strane i rupica za ispijanje tekućine.

⁴⁶ WIEWEGH 2001: 100

razne kemikalije. Zatvarali su se keramičkim poklopcima. Ovisno o tome što su sadržavali i jesu li se nalazili na kopnu ili na brodu, ukopavali bi se, obzidavali ili na koji drugi način učvršćivali do vrata ili bi slobodno stajali na drvenim ili zidanim postoljima.⁴⁷ Bili su izuzetno skupi, posebno oni veliki, o čemu svjedoči podatak da se za tri velika grčka pitosa moglo kupiti roba. Izrada jako velikih pitosa/dolija bila je vrlo zahtjevan posao: potrebno je dosta gline, velika keramičarska peć te ono najvažnije: vješte i iskusne ruke majstora. Ako puknu ili se oštete, njih se ne baca, nego popravlja.

Korišteni su na seoskim imanjima kao i u gradovima, u velikim skladištima na obalama rijeka i mora, u tavernama, gostionicama, a ponekad su služili i kao grobovi. Navodno je istaknuti grčki filozof Diogen (kraj 5. i 4. stoljeće prije Krista) živio upravo u jednoj takvoj posudi.

Keramička posuda, 15.-17. stoljeće

Velike posude za čuvanje hrane proizvode se i kroz kasnija razdoblja. Jedna takva s dvije trakaste, nasuprotno postavljene ručke pronađena je na lokalitetu Stružani – Vrtlovi, Kućišta, Veliki Trstenik, a datirana je u razdoblje 15.–17. stoljeća.⁴⁸

Osim velikih lonaca za čuvanje različitih namirnica (masti, meda i sl.) i kiseljenje mlijeka koristile su se *tegle*, ćupovi. Služile su i kao čaše. Tipičan izgled tegle je naglašeni trbuh, deblji vratni dio ukrašen linijama bijele boje te naglašeni rub i široki otvor. S vanjske strane su bez glazure u prirodnoj boji gline, a iznutra glazirane zbog nepropusnosti. Rađene su s drškom ili bez nje.

O mužaru

Tarionici, *mortariji*, odnosno mužari, nisu poznati prapovijesnim kulturama.⁴⁹ Spominju se u jednom egipatskom medicinskom spisu iz 15. stoljeća prije Krista, kao i na nekoliko mjesta u Starom zavjetu. U Ciliciji⁶⁰ se susreću u 11. stoljeću prije Krista, a u Grčkoj u 7. stoljeću, gdje se masovno upotrebljavaju od 5. stoljeća prije Krista. Od Grka ih preuzimaju Etruščani te Rimljani, čijim posredstvom dolaze na naše područje.⁵¹ Izgled rimskih tarionika nije se tijekom vremena pretjerano mijenjao, a služili su za pripremu hrane, odnosno usitnjavanje začina i miješanje namirnica (umaka, tijesta, krema...). Prepoznatljivi su po tome što su u unutrašnju stranu posude tijekom izrade, a

⁴⁷ BRUKNER 1981: 42

⁴⁸ MIKLIK-LOZUK 2012: 163

⁴⁹ BRUKNER 1981: 38

⁵⁰ Cilicija – područje na jugoistočnom dijelu Male Azije, u današnjoj Turskoj, sjeverno od Cipra.

⁵¹ JELINČIĆ 2009: 48–49

prije pečenja, bila utisnuta zrnca pijeska ili sitni kamenčići, a mogli su biti i umiješani u rijetku glinu kojom se premazivala unutrašnjost posude.

Tako se dobila gruba površina koja je olakšavala mrvljenje namirnica, što se radilo tučkom, valjkastim instrumentom koji je prilično rijedak nalaz te se pretpostavlja da je najvećim dijelom bio izrađen od organskih raspadljivih materijala (drvo, kost), a rjeđe od kamena o čemu svjedoče svi dosad pronađeni, ne tako brojni primjerci.⁵² Tarionici su korišteni i u medicini te građevinarstvu.

I u kasnijim razdobljima mužari su korišteni za usitnjavanje bilja i sjemenja, naročito maka za kolače te češnjaka i luka. Mogu biti drveni, mjedeni ili od lijevanog željeza. Nezaobilazni u kuhinji, danas su u modi mužari izrađeni od drva masline i dalmatinskog kamena.

O ostalom posuđu i kuhinjskom priboru

U kućanstvu su se upotrebljavali i razni drveni predmeti. Obično su se koristili za pripremu hrane, primjerice tijesta (korita za miješanje tijesta, manje zdjele za dizanje tijesta, lopate za stavljanje kruha u krušnu peć), zatim kalupi za kolače, razne zdjelice i tanjuri za posluživanje hrane, zemljani i metalni lončići iz kojih se pilo, posudice za sol, brašno, pribor za jelo, mlinci za kavu. Preteče ovih predmeta poznate su iz ranijih razdoblja. Rimljani su koristili kalupe za kolače i posudice za začine. Kuhinjski pribor upotrebljavali su tijekom pripreme hrane, ali ne i za stolom, jer su većinu hrane jeli prstima.

Plitke, okrugle ili duguljaste tepsije koristile su se za pečenje kolača i mesnih jela. Za kolače se koristila i *kuglofnica*, kalup s valovitim stijenkama koji može imati na sredini izvučeni stožasti oblik koji kolaču *kuglofu* daje specifičan izgled.

⁵² JELINČIĆ 2003: 81

PRICA O LULI

Lula od *meerschaum*-a

www.tdr.hr/svijet_duhana/price_duhan/lule.html,
22.10. 2013.

Osim raznovrsnog keramičkog posuđa koje se koristilo u kuhinjama broskog Posavlja, lončari su proizvodili i predmete za osobnu upotrebu, primjerice lule. Proizvodnja lula započinje u Engleskoj 1570. godine, a u ostalim europskim zemljama početkom 17. stoljeća kad je pušenje lule postalo toliko prošireno da su uslijedile zakonske zabrane. Primjerice 1633. godine sultan Murat IV. zabranio je pušenje prijeteći smrtnom kaznom.⁵³ U elizabetansko doba (16. stoljeće) glinene su lule bile prilično otmjene, s tankim glavama i dugim kamišem. Nizozemci su ih redizajnirali povećanjem glave i produženjem kamiša. Uloga dugačkog kamiša bila je u tome da pušaču dopusti odmaranje ruke i glave lule na stolici. Kako je početkom 17. stoljeća duhan bio skup te ga je bilo teško nabaviti, rane lule bile su toliko male da su se nazivale *vilenjačkim*. Pribor za pušenje postao je u 19. stoljeću predmet strastvenog sakupljanja.⁵⁴

Ubrzo nakon dolaska duhana u Europu,⁵⁵ formirala su se dva osnovna tipa lula - zapadni i istočni. Lule zapadnog tipa sastojale su se od male čašice u koju se stavljao duhan i dugog tankog kamiša koji je služio za uvlačenje dima. Istočni ili mediteranski tip lule izgledom i ukrasom potpuno se razlikovao od zapadnog. Sastojao

se od tri dijela – čašice, kamiša i usnika.⁵⁶ U ovu skupinu pripadale su lule turske, talijanske i austrijsko-mađarske proizvodnje. Izrada glinenih lula bila je složen proces, a sastojao se od pripreme gline, modeliranja u kalupu, ukrašavanja i pečenja. Reljefni motivi rađeni u kalupu često nisu bili dovoljni pa su lule naknadno ukrašavane urezivanjem, pečatom i apliciranjem srebrnih pločica ili žice te pozlatom. Sredinom 17. stoljeća u Turskoj je započela izrada lula od *meerschaum*-a, minerala (magnezijev silikat) poznatog pod nazivom *morska pjena*, koji se potapanjem u vodu lako obrađivao i rezbario. Morska pjena bila je vrlo cijenjena među pripadnicima višeg staleža.

Naviku pušenja duhana u Slavoniju donose Turci, a najzastupljeniji tip lula koji se koristio bio je mediteranski. Najčešće su to jednostavne slabo ukrašene lule, crvenkaste do crne boje. Lule izrađene pomoću kalupa, bogate raznovrsnim ukrasima, proizvodile su se u turskim i austrougarskim radionicama od početka 18. stoljeća.⁵⁷ Primjerci lula koje se čuvaju u Arheološkom i Etnografskom odjelu Muzeja Broskog Posavlja, izrađeni su od gline. Bili su popularni od kraja 16. do 19. stoljeća, dok se danas, iako rijetko, proizvode samo u dekorativne svrhe.

⁵³ BEKIĆ 2000: 253; GUSAR 2008: 137

⁵⁴ GUSAR 2008: 137

⁵⁵ Duhan dolazi iz Amerike u Portugal 1518. godine.

⁵⁶ BEKIĆ 2000: 250

⁵⁷ LOZUK 2011: 32-33

PRICA O OPECI

Od izrade prve alatke čovjek nepovratno počinje prilagođavati okoliš svojim potrebama. Jedna od njih je ona za fizičkom i emocionalnom sigurnošću koju djelomično ispunjava pronalazak, a kasnije, kako se privreda mijenja iz neproizvodne u proizvodnu, i izgradnja prikladnih građevina za kraće ili dugotrajno stanovanje, za pohranu namirnica i uzgoj domaćih životinja te onih namijenjenih radu, zabavi i duhovnom životu. Pritom je čovjek sirovine dostupne u prirodi spretno kroz čitavu prošlost iskorištavao i nastojao unaprijediti.

Najstariji poznati oblik izgrađene nastambe je osnova za gradnju šatora s temeljem od velikih mamutovih kostiju koje su podupirale noseću drvenu konstrukciju. Pronađena je u Moldovi u Ukrajini, potječe iz razdoblja srednjeg paleolitika i djelo je neandertalca.⁵⁸

Prve ljudskom rukom izgrađene nastambe na našem području pripadaju neolitičkoj starčevačkoj kulturi. Gradilo se dostupnim materijalima: drvom i glinom kroz tisuće godina, sve do Rimljana. Od istočnih naroda preuzeli su upotrebu opeke, glinenih ploča kao materijala za gradnju.⁵⁹

Rimska opeka izrađivala se od gline s primjesama pijeska čiji je zadatak bio spriječiti pucanje prilikom sušenja. Glinena masa oblikovala se rukom ili u kalupu u predmet oblika kvadra te se sušila na zraku i pekla u posebnoj peći. Standardna rimska opeka bila je dugačka 1,5 rimsku stopu (oko 45 cm) i široka 1 rimsku stopu (oko 30 cm). Osim za gradnju objekata, opeka je korištena i za gradnju kanalizacije i odvodnih kanala, bunara, hipokausta, stupova, grobnica, za popločavanje...⁶⁰

Tijekom srednjeg vijeka i novijeg doba većina građevina, posebno u selima, gradila se sistemom obljepljivanja drvenih, šibljem povezanih greda glinom. Zbog neprekidne opasnosti od Osmanlija Brođani nisu smjeli graditi kuće od opeke. Njome su građene samo javne zgrade, primjerice crkve i brodska tvrđava. Godine 1845. dopušteno je od opeke graditi samo dimnjake. Godine 1848. brodski zastupnici u Narodnom saboru Hrvatske Mato Topalović i Antun Muravić tražili su, između ostalog, da se mogu graditi i kuće od opeke, te da se ukine *Demolirungs Revers*.⁶¹ Ukidanjem Vojne krajine dopuštena je izgradnja opekom. Standardna veličina obične, pune opeke iznosi 25 x 12 x 6,5 cm.

⁵⁸ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 39; Srednji paleolitik – razdoblje starijeg kamenog doba ili paleolitika koje je trajalo od oko 300 000 do 30 000 godina prije sadašnjosti. Karakterizira ga musterijenska kultura koju je stvarao neandertalac te pojava anatomski modernog čovjeka. Neandertalac – izumrla pripadnik roda *Homo*, srodan suvremenom čovjeku. Živio je od oko 300 000. do 30 000. prije sadašnjosti na području Europe i dijela jugozapadne Azije, od sjevera Arapskog poluotoka do Kaspijskog jezera.

⁵⁹ ISKRA-JANOŠIĆ 1992: 207–208

⁶⁰ ISKRA-JANOŠIĆ 1992., str. 208

⁶¹ KRONIKA 1998: 165–167

PRICA O METALU

Metalurška djelatnost nije nastala odjednom, nego se polako razvila na ranijim tehnološkim iskustvima: tehnologiji obrade kamena i minerala, te tehnologiji izrade keramike. Metali su obilježili i tri prapovijesna razdoblja čovjeka: bakreno, brončano i željezno doba,⁶² a zbog svoje otpornosti, uz kamen i keramiku, svjedoci su materijalne kulture drevnih civilizacija. Za oblikovanje predmeta, često se upotrebljavaju u spojevima s drugim metalima ili nemetalima, odnosno u legurama ili slitinama. Legure su ljepše boje i sjaja i lakše se obrađuju.⁶³

Krajem neolitika neke su kulture otkrile i počele upotrebljavati prve metale: zlato, srebro i bakar. Tehnike obrade metala - bakra, kositra i bronce, a kasnije željeza, poznavali su Sumerani i Egipćani. Bakar i željezo dugo su vremena bili osnovni metali za izradu predmeta praktične upotrebe kao i predmeta umjetničkog oblikovanja koji svoj značaj dobivaju u vrijeme bidermajera⁶⁴ i historicizma.⁶⁵ U početku se bakar obrađivao tehnikom izrade kamenih alatki. Pri kovanju

postiglo se zagrijavanje koje je dovelo do saznanja o utjecaju topline na njegovu savitljivost.⁶⁶

Tehnologija obrade bakra s vremenom se usavršavala. Najbolji svjedok počecima obrade bakra na brodskom području je lokalitet Donja Vrba – Saloš s vrijednim nalazima iz razdoblja badenske kulture. Tijekom vučedolske kulture javlja se prva serijska proizvodnja bakrenih predmeta zahvaljujući tehnici lijevanja u dvodijelnim kalupima.⁶⁷ Ova kultura nije u velikoj mjeri zastupljena na brodskom području, a najistaknutiji nalazi potječu s lokaliteta Gornja Bebrina – Okukalj. Lijevanje je označilo preokret, odvajanje od obrazaca naslijeđenih iz neolitičke industrije kamenih alatki. Metalurzi su nastojali poboljšati kvalitetu bakra dodajući mu različite elemente. Iskustva su pokazala kako legiranje pojačava povoljne karakteristike metala te započinje proizvodnja bronce – nove sirovine koja ne postoji nigdje u prirodi. Prvo nastaje kao legura bakra i arsena (arsenska bronca), a potom bakra i kositra.⁶⁸ Kositar nije lako

⁶² Bakreno doba ili eneolitik – razdoblje čovjekove prošlosti, 4. i 3. tisućljeće prije Krista. Obilježavaju ga sve intenzivnija stočarska privreda i sve učestalija upotreba bakra pri izradi oruđa i oružja. Brončano doba – razdoblje čovjekove prošlosti od oko 2 300. do 1 100./750. prije Krista. Karakterizira ga proizvodnja brončanog oruđa, oružja, dijelova nošnje i nakita. Željezno doba – na području Hrvatske započinje oko 750. prije Krista, a traje do rimskih osvajanja. Karakterizira ga izrada i upotreba željeznih predmeta.

⁶³ ŠKILJAN 2002: 9

⁶⁴ Bidermajer – stilsko razdoblje u srednjoeuropskoj umjetnosti prve polovice 19. stoljeća, oličenje jednostavnosti, ugodnosti i udobnog građanskog života.

⁶⁵ Historicizam – u umjetnosti 19. stoljeća (između klasicizma i secesije) način oblikovanja imitiranjem historijskih stilova i primjenom njihovih konstruktivnih i dekorativnih elemenata, obuhvaća neoromaniku, neogotiku, neorenesansu, neobarok...

⁶⁶ PZ III 1979: 46

⁶⁷ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 148

⁶⁸ PZ III 1979: 47

dostupan te se razvija trgovina njime i to na velike udaljenosti. Ljudi koji se bave bilo kojim stupnjem proizvodnje bronce pretvaraju se u moćan obrtnički stalež, kojemu za osiguravanje bogatstva trebaju ratnici.⁶⁹

U novom razdoblju, željeznom dobu, brončanodobne prometnice se djelomično mijenjaju kako bi bile prilagođene nalazištima željezne rudače. Uz novu mrežu komunikacija nastaju nova naselja.⁷⁰ Tijekom 7. stoljeća prije Krista željezo je ušlo u opću upotrebu, proizvodnja je porasla te je postajalo sve jeftinije i dostupnije. Paralelno s metalurgijom željeza nastavljen je razvoj metalurgije bronce.⁷¹

Obrada metala nastavljena je i kroz antiku, a prati i sljedeća razdoblja čovjekove prošlosti, sve do novijeg vremena kada je razne, uz metalurgiju vezane obrte, zamijenila industrijska proizvodnja.

O metalnom posuđu

Osim metalnog pribora za jelo u kućanstvima se javljaju raznovrsne bakrene posude za pripremu hrane te tanjuri koji su od doba renesanse uglavnom od kositra. Bakar, kositar i mjed bili su svojstveni kućanskom priboru od pojave zatvorenog tipa ognjišta do početka 20. stoljeća kada ih istiskuje jeftinije limeno, aluminijsko, emajlirano i teflonsko posuđe. Zbog štetnosti nekih od novokorištenih materijala, takozvana *green*, *eco* i *healthy* proizvodnja

sve im češće okreće leđa vraćajući se poznatim prokušanim materijalima ili tražeći nove, ali i dalje oponašajući tradicijske oblike.

Osnovni metalni inventar ognjišta nekoć su bili prijeklad za naslanjanje cjepanica, kotlić za kuhanje koji je visio na *verigama* - lancu iznad vatre, kresivo za paljenje vatre.

O kutljači

Nalazi brončanih posuda na arheološkim lokalitetima znatno su rjeđi od nalaza drugih brončanih predmeta poput fibula, nakita ili pojasnih garnitura. Metalno posuđe bilo je skupo te se često imitiralo u drugim materijalima, primjerice keramici ili staklu. Nositelji neolitičke vinčanske kulture⁷² već glačaju i poliraju svoje posude do visokog sjaja, tako da se često doimaju poput metalnih.⁷³ Keramičke posude eneolitičke badenske kulture nastaju oponašanjem metalnih posuda. Crne su boje, površina im se polira do visokog metalnog sjaja i obrađuje tako da se stvara dojam punciranja, odnosno imitira iskucavanje metala.⁷⁴ Imitiranje metalnog posuđa nastavljeno je i u kasnijim razdobljima ljudske prošlosti.

Najstariji nalazi metalnih posuda na području broskog Posavlja su ulomci brončanih posuda nađeni u kasnobrončanodobnim ostavama, datiranim u 12. stoljeće prije Krista.⁷⁵

⁶⁹ PJZ III 1979: 28–30; DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 169–170

⁷⁰ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 222

⁷¹ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 229

⁷² Vinčanska kultura (poč. 5. – poč. 4. tisućljeća prije Krista) je neolitička kultura koja prodire samo u najistočnije dijelove Hrvatske. Karakterizira je redukcijsko pečenje i poliranje posuđa do visokog, metalnog sjaja.

⁷³ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 79, 124

⁷⁴ DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998: 123, 124

⁷⁵ MIKLIK-LOZUK 2009: 24, 25, 42

Najstarija cjelovita metalna posuda je rimski *simpul*, kovana brončana kutljača koja potječe s nepoznatog nalazišta, a datirana je u 1. stoljeće. Nalazi ovih predmeta nisu rijetki na području Panonije. Simpuli su mogli biti izrađeni od bronce, rjeđe od srebra, kovanjem ili lijevanjem. Rimljani su ih preuzeli od Grka, a poznavali su ih i Etruščani. S obzirom na to da se posuda vješala, često se na proširenom dijelu drške nalazi jedan ili više otvora.⁷⁶

Simpuli su imali više namjena. Rimski svećenici koristili su ih tijekom libacija,⁷⁷ te su bili jedan od simbola njihovih kolegija.

Ujedno su bili i znak Veste, božice ognjišta, zaštitnice rimske obitelji, Rima i čitave države. Često su prikazivani skupa s drugim žrtvenim priborom na novcu rimskih državnih prvaka koji su uglavnom bili i prvaci državnog kulta. Nisu korišteni isključivo u kultne svrhe, nego i kao kuhinjski pribor u svakidašnjem životu stanovnika rimske države (za prelijevanje tekućina, prilikom miješanja vina). S obzirom na to da svi dosad poznati primjerci imaju recipijente podjednakog obujma, služili su i za mjerenje tekućine.⁷⁸

Kutljače se koriste i danas, a izrađuju se od metala ili plastike.

PRICA O SRPU

Mezolitik ili srednje kameno doba (10 000. - 6 500 g. prije Krista) razdoblje je kad se na Bliskom Istoku počinju sakupljati sjemenke trava čime postupno nestaje ovisnost o slučajnom pronalasku lovine. Upravo je zemljoradnja zadržala ljude na jednom mjestu i postala uzrok razvoja prvih sela i gradova. Prve žitarice uzgojene na Bliskom i Srednjem Istoku bile su dvije vrste pšenice i ječam. U to vrijeme izumljen je srp, najstarije i najjednostavnije oruđe za žetvu. Bila je to polovica životinjske čeljusti, preteča željeznih srpova. S vremenom, zbog njegove nepraktičnosti ta se vrsta srpa napušta, a počinje se koristiti drveni srp u koji su umetnute kamene oštrice. Tek se u brončanom dobu srp transformira u metalnu

oštricu bez zubaca. Nalazi srpova iz tog vremena na različitim lokalitetima broje po nekoliko desetaka i stotina primjeraka što samo ukazuje na važnost koju je zemljoradnja imala u svakodnevnom životu.

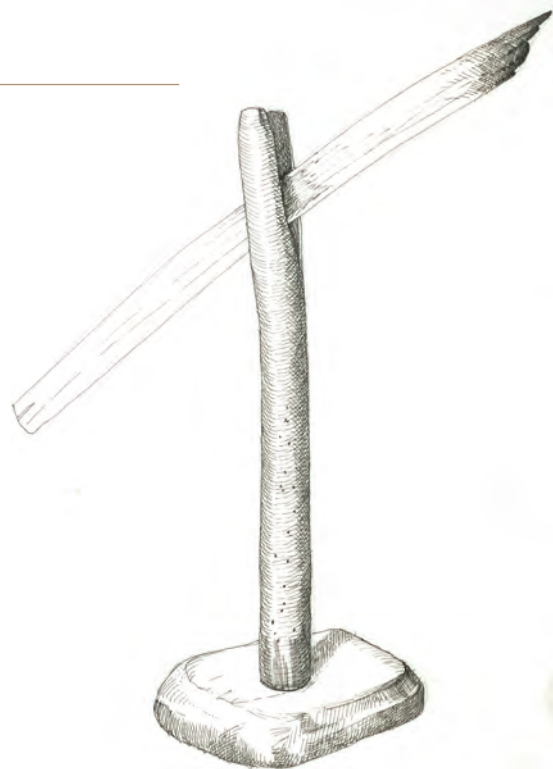
Sakupljaštvo je oduvijek bio ženski posao, a srp prvenstveno žensko žetveno oruđe. Muškarci su upotrebljavali kosu na koju se stavljao dodatak za prikupljanje i slaganje požetog. Manje i neravne površine na kojima nije bilo mjesta za zamahe kosom žele su se samo srpovima. Želo se tako što se jednom rukom držao busen, a drugom se sjeklo srpom. Pokošene žitarice vezale su se u snopove i ostavljale da se suše na polju ili bi se odmah prevozile do za to predviđenog mjesta u samom naselju ili njegovoj blizini. Srp se upotrebljavao i kada bi se žito poglelo po tlu.

⁷⁶ JOVANOVIĆ 2010: 208

⁷⁷ Libacija je prinošenje žrtve ljevanice bogovima, polijevanje žrtvene životinje tekućinom, najčešće vinom, mlijekom ili medom.

⁷⁸ JOVANOVIĆ 2010: 207 Rimljani su mjeru za tekućinu preuzeli od Grka, a iznosila je 1 *cyathus*, odnosno 0,0451 litru.

Čovjekova težnja da osvjetli tamu, kako bi povećao radnu sposobnost i vlastitu sigurnost, podložio je sebi i svojim potrebama, prisutna je od najranijih dana čovječanstva. Pretpostavlja se da je vatru prvi koristio *Homo erectus*⁷⁹ prije oko 300 000 godina. Ne zna se je li ju sam znao zapaliti. Kontrola vatre jedna je od prekretnica za razvoj čovječanstva. Vatra daje toplinu i tako omogućava čovjeku boravak u hladnijim predjelima. Pomoću nje toplinski obrađuje hranu, što skraćuje sam tijek jedenja i probavljanja, a u isto vrijeme omogućuje raznoliku prehranu i smanjenje rizika od mogućih bolesti izazvanih unošenjem pojedinih sirovih namirnica. Vatra pruža zaštitu od divljih životinja i omogućuje čovjeku da vidi po noći i na mračnim mjestima. Čovjek je cijenio vatru i bojao je se, ali se više bojao života bez nje. Među božanstvima starih europskih naroda istaknuta uloga uvijek pripada bogu koji gospodari gromom (Zeus, Jupiter, Thor, Perun...)⁸⁰ Važnost tih božanstava odraz je mjesta koje je vatra zauzimala u životu ljudi. Zato je bilo izuzetno važno da uvijek gori, da se nikada ne ugasi. U njoj su ljudi ubrzo shvatili i simboliku svoga života, kao što su je ogledali u izmjenama godišnjih doba i

Držač za luč, početak 20. stoljeća

cjelokupnom svijetu oko sebe. Bogovi čuvari vječnih ognjišta, poput grčke Hestije ili rimske Veste, ujedno su bili i čuvari reda i poretka, svijeta kakav bi trebao biti, nezamislivog bez vatre.

Čovjek je težio trajnijem i lakše prenosivom izvoru svjetlosti. Prvi oblik pokretnog svjetla bile su baklje izrađene od drva premazanog smolom, katranom i voskom. Usporedno s bakljama razvilo se jednostavnije prijenosno rasvjetno sredstvo – luč. Za njenu izradu upotrebljavale su se različite vrste drva, odnosno trijeske koje su se zaticale u panjeve, pukotine i otvore u zidovima ili u različite stalke. Upotreba luči poznata je iz prapovijesnih vremena, a ponegdje se do 19. stoljeća, pa i dulje, zadržala kao jedino rasvjetno tijelo prvenstveno zbog lako dostupnog materijala za njegovu izradu. Ovisno o kraju, izrađivala se od drva hrasta, bukve, breze, jele...⁸¹ Luč se

⁷⁹ *Homo erectus* – izumrli pripadnik roda hominina, kojemu pripada i današnji čovjek. Živio je u razdoblju od oko 1 800 000 do oko 149 000 godina prije sadašnjosti prvo na području Afrike, a zatim je migrirao u dijelove Europe i Azije.

⁸⁰ Zeus – vrhovni grčki bog, gospodar groma i munje, bogova i ljudi. Jupiter – vrhovni rimski bog, gospodar neba, groma, otac bogova i ljudi. Thor – nordijski bog munje i groma, najstariji sin vrhovnog boga Odina. Perun – bog munje i groma, vrhovno božanstvo slavenskog panteona.

⁸¹ KERŠIĆ 1999: 15

Uljanica, rimsko doba, 1.- 4. stoljeće

palila sumporačama koje možemo smatrati pretečom žigice, tako što se drvce umakalo u bočicu sa sumporom, a kad se osušilo, njime bi se kresnulo o neki tvrdi predmet. Za paljenje vatre koristilo se i kresivo, predmet izrađen od željeza. Poznat je još iz vremena neolitika, a čest je nalaz u ranosrednjovjekovnim slavenskim nekropolama. Udaranjem u kamen (kremen) izbijala je iskra. Pribor za paljenje sastoji se od ognjila,⁸² kremen, kresiva ili komada čelika.⁸³

Svijeće su se proizvodile od životinjske masti, loja ili voska sve do 19. stoljeća, kada su otkriveni serafin i parafin. Više su se upotrebljavale prilikom blagdana ili smrti nego u svakodnevnom životu. Raznolikost svijećnjaka i materijala iz kojih su izrađeni govori o njihovoj namjeni – kao sredstvu rasvjete ili dekoraciji.

Već u vrijeme paleolitika i neolitika ljudi su se počeli služiti svjetiljkama za održavanje plamena uz pomoć loja, masti ili ulja. Otvorene svjetiljke za loj starije su od onih zatvorenih na ulje. Loj je gorio u malim glinenim posudicama, a stijenj je trebalo svako malo izvlačiti iz masnoće te odstranjivati sagorjele dijelove. Takve su svjetiljke davale slabo svjetlo. Uljanice su na ovo područje donijeli Rimljani. Korištene su kao rasvjetna tijela i u 20. stoljeću.

Novije razdoblje u razvoju rasvjete počinje s upotrebom petroleja. Prvu petrolejsku lampu izradio je Ignacy Łukasiewicz 1853. godine. U Hrvatskoj se pojavljuju krajem 19. stoljeća, ponajprije kod bogatih društvenih slojeva. Isprva su to bile lampe bez staklenog cilindra, a zatim s cilindrom koji je zatvarao plamen.

Istovremeno u upotrebi su bile i karbidske lampe koje su davale bolju svjetlost i bile jeftinije od petrolejki.⁸⁴

Kako do sredine 20. stoljeća u selima nije bilo javne rasvjete, kao svjetlo u prometu prvo su se koristile baklje, a kasnije fenjeri izrađeni od drva ili lima u koje se umetala svijeća, ulje ili petrolej. Baklje i zatvorene svjetiljke do uvođenja plinske, a kasnije električne rasvjete, osvjetljavale su uglove kuća što je predstavljalo veliku opasnost od požara.

Plinske su svjetiljke (kandelaberi i fenjeri) zasvijetlile na ulicama Broda na Savi 1904. godine zamijenivši petrolejske fenjere. Otkriće električne energije mijenja način života i konačno donosi dobro osvjetljenje životnim prostorima, iako električna rasvjeta nije odmah ušla u domove ovih prostora. U Brodu na Savi prve električne žarulje zasjale su 1. svibnja 1927. godine.⁸⁵

⁸² Vrsta gljive, guba najčešće s oraha ili bukve.

⁸³ BRENKO ET AL. 2011: 60–63.

⁸⁴ BRENKO ET AL. 2011: 62

⁸⁵ TOLDI 2012: 117 - 118

PRICA O STAKLU

Najstariji zasad pronađeni recept za proizvodnju stakla potječe iz knjižnice asirskog kralja Asurbanipala u Ninivi, iz 7. stoljeća prije Krista.⁸⁶ Najraniji dosad pronađeni stakleni predmeti su čaša iz groba egipatskog faraona Tutmozisa III. i ogrlica egipatske kraljice Hatšepsut.⁸⁷ Pretpostavlja se da proizvodnja stakla započinje na prijelazu iz 3. u 2. tisućljeće prije Krista na području istočnog Mediterana i Bliskog istoka. Smatra se da su lulu za puhanje stakla izumili Sidonjani u Siriji u 2. ili 1. stoljeću prije Krista. Njezina široka upotreba omogućila je bržu, veću, a samim tim i jeftiniju proizvodnju.⁸⁸

Egipćani su dugo držali monopol nad proizvodnjom stakla i opskrbljivali su čitav Mediteran. Rimljani su naučili proizvoditi staklo u 2. stoljeću prije Krista. Zauzećem Egipta i upotrebom lule za puhanje započela je rimska dominacija nad proizvodnjom i prodajom. Osnovnoj sirovini staklene taljevine dodavali su elemente za različite boje (kobalt za plavu, željezni oksid za crvenu, smeđu, zelenu, mangan za ljubičastu, antimon i uran za žućkastu i narančastu). U periodu ranog Carstva započela je proizvodnja bezbojnog stakla za čije se

dobivanje u staklenu masu stavljao bioksid mangan.⁸⁹ Glavni proizvodni centri stakla u Italiji bili su Rim, Pompeji i Akvileja. Kako se Carstvo širilo, osnivale su se i brojne lokalne radionice koje su proizvodile brojne staklene predmete, posude raznih oblika i veličina. U Hrvatskoj je najpoznatija ona u Saloni (današnji Solin).⁹⁰

Na području broskog Posavlja najstariji pronađeni predmeti izrađeni od staklene paste (guste, neprozirne staklene mase) četiri su kobaltnoplave, bogato ukrašene i inkrustirane narukvice koje potječu s lokaliteta Donja Bebrina – Paljevine, a datiraju u mlađe željezno doba. Najstariji predmeti izrađeni od stakla su rimski *balzamariji*, posude malih dimenzija, uskih dužih vratova, tijela različitih oblika.

Nalazi staklenih predmeta u srednjovjekovnim selima ovog područja su rijetki, a kad se i nađu, uglavnom su to dijelovi nakita. Veći je zamah staklarska proizvodnja doživjela u 15. stoljeću u Italiji gdje je najznačajnije staklarsko umjetničko središte bila Venecija, odnosno otok Murano. Od 16. stoljeća u Europi je bilo popularno tzv. šumsko staklo karakteristične zelenkaste boje, dok se bezbojno staklo pojavljuje u 18.

⁸⁶ Asurbanipal – asirski kralj koji je vladao od 669. do 627. prije Krista. Niniva – dio današnjeg grada Mosula u Iraku.

⁸⁷ Tutmozis III. – egipatski faraon 18. dinastije, vladao od 1479. do 1425. prije Krista. Hatšepsut – kraljica egipatske 18. dinastije, vladala od 1498. do 1483. prije Krista. Bila je žena faraona Tutmozisa II. i regentkinja Tutmozisova sina, budućeg faraona Tutmozisa III.

⁸⁸ FADIĆ 1986: 6–7; FADIĆ 1989: 7–8; FADIĆ 2006: 7–9

⁸⁹ FADIĆ 1986: 6–7; FADIĆ 1989: 7–8; FADIĆ 2006: 7–9

⁹⁰ FADIĆ 1986: 8; FADIĆ 2006: 14

Ulomak staklene posude (šumsko staklo), 16.-17. stoljeće

stoljeću.⁹¹ Tehnika proizvodnje razvijala se i tijekom 17. i 18. stoljeća, oslikavanjem posuda od stakla. U 18. stoljeću, nakon Njemačke, Češke, Austrije, Francuske i Španjolske, proizvodnja se proširila po čitavoj Europi, usavršena je tehnika brušenja i stakloreza (takozvani češki kristal), a Češka postaje centar staklarske proizvodnje.⁹² Prvi podatci o proizvodnji stakla u Slavoniji potječu iz 18. stoljeća. Bogatstvo šuma omogućavalo je izradu potaše, jednog od glavnih sastojaka stakla.

Prvi stroj za izradu boca patentiran je 1889. godine. Dok su ostali ambalažni materijali, poput metala i plastike, dobivali na popularnosti 70-ih godina 20. stoljeća, pakiranje u staklu bilo je rezervirano samo za proizvode visoke kvalitete i tako je ostalo do danas. Veći je procvat proizvodnja stakla doživjela zbog ekološke prihvatljivosti jer je staklo neškodljivo i nepropusno po strukturi. Današnji proces proizvodnje puhanog stakla ne razlikuje se od prvobitnog.

O staklenim bočicama

Nekad se smatralo da su balzamariji služili za ukapavanje suza pokojnikove rodbine i prijatelja tijekom sprovoda, pa su nazivani *lakrimarijima*. Danas se zna da su u njima čuvane razne mirisne pomasti (balzami). Služili su u farmaciji i kozmetici, ali i u pogrebnom kultu. Naime, često su ih tijekom pogreba ožalošćeni bacali na lomaču kako bi bar donekle ublažili neugodan miris.⁹³

Čuvanje mirisa (parfema) i eteričnih ulja u bočicama, iako ne više u obredne svrhe, nastavilo se i nakon antičkih vremena do današnjih dana. Osim u kozmetici staklene su se bočice nastavile upotrebljavati u farmaciji, a trbušasti oblici (*čokanjčići*) pronašli su svoju novu primjenu za ispijanje *ljekovite* rakije.

⁹¹ LOZUK 2011: 27–28

⁹² BRENGO ET AL. 2011: 103 - 107

⁹³ FADIĆ 1986: 13; FADIĆ 1989: 13; FADIĆ 2006: 23, 25

PRICA O IGRAČKAMA

Djeca igrom imitiraju svijet odraslih u potrazi za obrascima ponašanja koji će im biti najkorisniji u svijetu odraslih. Tehnološka dostignuća utjecala su na igre i izgled igračkama, ali ne i na čovjekovu trajnu potrebu za njima. Iako su uglavnom povezane s vremenom u kojem su nastale, igračke susrećemo u periodu od prapovijesti do danas. Mnoge prapovijesne i antičke igračke radila su djeca ili odrasli, po uzoru na posude za svakodnevnu upotrebu. Brojni nalazi antropomorfnih i zoomorfnih glinenih figurica možda govore o prvim lutkama. Treba imati na umu da su brojni predmeti pa tako i igračke u prapovijesti i kasnije bili izrađeni od materijala organskog podrijetla koji je podložan brzom propadanju te zbog toga nisu sačuvani. Kao igračka mogli su poslužiti i predmeti iz okoliša, slično kao i danas; kukuruzovina za izradu vodenica ili *egeda*,⁹⁴ kora drveća za izradu roga, grančica češljugovine za klepetaljke.

Osim arheoloških istraživanja, antička književnost i likovna umjetnost donose konkretne informacije o igrama i igračkama. Motivi igara i igračkama često su bili prikazivani na vazama, freskama i mozaicima, a o njima su pisali povjesničari Plutarh, Pauzanija i Plinije, pjesnici Horacije, Vergilije, Ovidije. U tom periodu već su dobro poznate zvečke, jo-

jo, različite igre na ploči sa žetonima, igre na sreću s kockicama, zvrkovi, obruči, lopte, lutke...⁹⁵ Tek u razdoblju prosvjetiteljstva (18. stoljeće) napreduje proizvodnja igračkama od usputne djelatnosti do obiteljskih radionica, a u 19. stoljeću i tvornica. Napretkom tehnike, novi materijali (uglavnom se radi o plastici) omogućili su izradu trajnijih, pokretnih igračkama koje proizvode zvukove, a time dolazi do napuštanja oblika igračkama *Naših starih*. Do druge polovice 20. stoljeća igračke su se na našim prostorima uvelike izrađivale kod kuće ili kao dodatni proizvodi nekog obrta, primjerice lončara. Igračke koje su rađene u radionicama broskog Posavlja bile su minijature posuđa kakve se pronalazilo još na prapovijesnim nalazištima, razne svirale najčešće zoomorfnog oblika koje bi proizvodile zvuk jednostavnim upuhivanjem zraka, dok su druge bile ispunjene vodom, a kad se u njih puhalo proizvodile bi specifičan zvuk. Keramičke posudice s cjevastim izljevom pronađene su kod mnogih prapovijesnih kultura. Za njihovu namjenu postojale su brojne pretpostavke pa se tako smatralo da su bile lule za pušenje ljekovitih trava, posudice za rasvjetu (uljanice), rjeđe glazbeni instrumenti, dok ih je Schliemann⁹⁶ opisao kao bočice za dohranu djece odnosno bočice za mlijeko.⁹⁷

⁹⁴ Svirale - violina od suhe stabljike kukuruza.

⁹⁵ KUNAC 2007: 13-15; BALEN-LETUNIĆ & RENDIĆ-MIOČEVIĆ 2012: 34, 35, 39

⁹⁶ Heinrich Schliemann (Neubukow, 6. siječnja 1822. - Napulj, 26. prosinca 1890.) njemački istraživač, otkrio je Homerovu Troju na brdu Hissarlıku, a zatim Mikenu, Orhomen i Tirint.

⁹⁷ BALEN-LETUNIĆ & RENDIĆ-MIOČEVIĆ 2012: 28

PRICA O KIĆENJU I IZRADI NAKITA

Kićenje je staro koliko i čovječanstvo. Nakit spada u najzanimljivije čovjekove izrađevine i daje raznovrsne podatke o svim aspektima života određene ljudske zajednice. Osim što služi za uljepšavanje, pouzdan je pokazatelj imovinskog stanja onoga tko ga nosi, a često su mu pripisivana i određena magijska

svojstva. Čovjek je osmislio različite oblike nakita koji je nošen u obliku naušnica, ogrlica, privjesaka, narukvica, prstenja... Mogao je ukasiti gotovo svaki dio tijela. Izrađuje se na različite načine i od različitih materijala: drva, kosti, puževa, školjaka, kamena, kože, vlakana životinjskog i biljnog porijekla, keramike, metala, staklene paste i stakla,

plastike. Različit mu je način upotrebe te svrha i uloga, što ovisi o općem razvoju i promjenama kulture, društvenih odnosa, proizvodnih sredstava, duhovnih i estetskih poimanja.

Prapovijesni nakit, posebno onaj iz ranijih razdoblja, imao je magijsko-apotropejsko značenje. Tijekom paleolitika i mezolitika bio je skroman i jednostavan, a činili su ga probušeni pužići, školjke, životinjski zubi, kosti, kamen, koji su obično bili nanizani u ogrlice.⁹⁸ Neolitički nakit bogatiji je i raznovrsniji.

Najstariji nakit s područja broskog Posavlja pripada starčevačkoj kulturi. Na lokalitetu Galovo pronađen je glineni amulet koji izgledom podsjeća na kruh ili pogaču, pa je možda imao dvostruka magijska svojstva: plodnost zemlje (izrađen je od gline) i osnovnu prehrambenu namirnicu (kruh). Također, na ovom lokalitetu pronađeni su i glineni privjesak, koji je bušen po sredini, a mogao je biti dijelom ogrlice nanizan na tanku nit, te dio kamene alkice koja je mogla služiti kao prsten ili ogrlica.⁹⁹

Najveću raznovrsnost nakit dostiže pronalaskom i upotrebom metala.¹⁰⁰ Bronca ima izuzetno povoljna svojstva, koja su ljudi itekako znali iskoristiti. Nakit iz ostava pronađenih na području broskog Posavlja vrlo je bogat i raznovrstan: brončane narukvice, ogrlice, privjesak u obliku bika kao jedini takav nalaz II. faze ostava kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, drugi različiti privjesci, prsten od spiralno namotane žice.¹⁰¹

Amulet pogača, (MINICHREITER 2007: 145)

Na lokalitetu Stružani – Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik pronađeni su ulomci brončanih narukvica iz mlađeg željeznog doba,¹⁰² a iz istog razdoblja potječu i najstariji nalazi nakita izrađenog od staklene paste, već spomenute narukvice s nalazišta Donja Bebrina – Paljevine. Rimskodobni nakit zastupljen u fundusu Muzeja Broskog Posavlja izrađen je od bronce, kosti i staklene paste, a najčešći oblici su narukvice. Što se srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja tiče, omiljeni materijali za izradu nakita su bronca (naušnice s tri koljenca iz crkve sv. Petra u Zdencima iz 15. stoljeća) te staklo (raznobojne perle iz turskog perioda, 16. – 17. stoljeće, s lokaliteta Stružani – Vrtlovi, Kućišta, Veliki Trstenik).¹⁰³ Tehnike nizanja perli kroz povijest prenosile su se iz kulture u kulturu iako se iste ili slične tehnike mogu pronaći u različitim kulturama koje nisu imale doticajnih točaka. Više je tehnika pletenja perlama, a čini se da je najraširenija mrežna tehnika.

⁹⁸ BATOVIĆ ET AL. 1981: 7

⁹⁹ MINICHREITER 2007: 145–146

¹⁰⁰ BATOVIĆ ET AL. 1981: 7

¹⁰¹ MIKLIK-LOZUK 2004: 35; MIKLIK-LOZUK 2009: 16–19, 29, 33–34, 41

¹⁰² MIKLIK-LOZUK 2012: 38

¹⁰³ LOZUK 2011: 27

Nakit je neizostavan dio svečane nošnje i prepoznatljiv je simbol koji označava regionalno podrijetlo, društveni i ekonomski status. U panonskoj zoni za izradu nakita, koji u sebi sjedinjuje i čuva elemente raznih kultura, koristilo se umjetno cvijeće, svilene vrpce, ogledalca, staklene perle, srebro i zlato, ali i prirodni materijali poput cvijeća smilja, pužića, sedefa, koralja. Osim funkcije kićenja imao je i magijsko-apotropejno značenje (crvena boja, ogledalca, srebro). Za izradu ogrlica nošenih uz odjeću koja nije bila svečana koristila se i struna konjskog repa.

U brodskom Posavlju za nakit se često koristio izraz *kitnja* zbog njegove funkcije kićenja. Kićenjem i odijevanjem narod je često oponašao više društvene slojeve, prilagođavajući preuzeta dobra svojim ekonomskim mogućnostima. Najviše je sačuvan nakit 19. i 20. stoljeća koji se iz tradicije gradskog stanovništva s nešto zakašnjenja proširio na selo. Kada se u gradovima krajem 18. i početkom 19. stoljeća počeo nositi skuplji i moderniji nakit sa zapada, pala je cijena starom nakitu koji je postao dostupniji seoskom stanovništvu. Može se reći kako je izrada nakita kroz različita stilska razdoblja u velikoj mjeri bila inspirirana duhom i vrijednostima prethodnih razdoblja, naročito antike. Tradicijsko ukrašavanje u brodskom Posavlju odnosi se na nakit za žensku kosu, ušne resice, vratni i prsni nakit te nakit ruku i prstiju.

Art Nouveau¹⁰⁴ i Art Deco¹⁰⁵ krajem 19. i početkom 20. stoljeća dovode do

jednostavnijih formi u kombinaciji s djelotvornijom izradom za masovnu proizvodnju kvalitetnog nakita. Kroz 20. stoljeće nakit sve više naglašava estetski kriterij i postaje umjetničko djelo. Koriste se materijali koji se do tada nisu upotrebljavali dok su oblici nadahnuti svijetom mode, konceptualne umjetnosti, subkulturnih pokreta.

O nakitu za glavu

Kako je već spomenuto, prema mjestu nošenja na tijelu nakit se može podijeliti na nekoliko tipova: nakit za glavu, vrat, grudi, ruke, noge, struk. Svaki tip dalje se dijeli na podtipove ovisno o mjestu nošenja, obliku ili nekoj dominantnoj specifičnosti kojom se razlikuje od drugih.

Nakit za glavu (naušnice, igle za kosu...) nosile su djevojke i udane žene. Vrlo su česte naušnice filigranske izrade. Sastavljene od dva ili tri srebrna dijela koji su povezani u jedinstvenu cjelinu, poznate su pod nazivom *obočići*. Bogatije Slavonke ukrašavale su uši dukatima ili njihovom imitacijom. Novac se nosio i oko vrata našiven na plišane trake ili komadu tkanine na prsima. Kićenje dukatima bilo je poznato i u srednjem vijeku. Naušnice se smatraju najstarijom i najčešćom vrstom nakita. Pronađene su na prapovijesnim nalazištima, a u upotrebi su i danas. Susrećemo ih i pod pojmom *piercing*,¹⁰⁶ nošene na jeziku, nosu, obrvama... *Piercing* usana i jezika povijesno se pojavljuje u

¹⁰⁴ Art Nouveau je umjetnički i dizajnerski pravac koji se javlja 1880. i doživljava svoj vrhunac 1892.-1902. Nazvan je po galeriji u Parizu vlasnika Samuela Binga, sa stvarima dizajniranim u modernističkom stilu.

¹⁰⁵ Dekorativni stil koji se javlja u 20-tim godinama 20. stoljeća. Obuhvatio je područja arhitekture, uređenja interijera, industrijski dizajn, modu i vizualnu umjetnost te u 30-tim godinama 20. stoljeća industriju i zanatstvo. Nositi karakteristike kubizma, futurizma, bauhausa...

¹⁰⁶ Od engl. *to pierce*, probušiti.

afričkim i američkim plemenskim kulturama. Razlozi za *piercing* su različiti: vjerski ili duhovni, oblik samoizražavanja, estetika.

Teško je reći tko je i gdje prvi počeo koristiti igle za pričvršćivanje kose, također dio nakita za glavu. Najstarije nađene na području broskog Posavlja koštane su i potječu iz rimskog doba. Nosile su ih žene. Dio ovakvih igala mogao je služiti i za kopčanje odjeće ili u kozmetičke svrhe.¹⁰⁷ Od kraja 19. stoljeća igle su se nosile uz oglavlja, odnosno služile su za pribadanje marame za glavu ili da drže frizuru, iako su same po sebi nakit. Igle koje na sebi imaju *trepetaljke* (metalne pločice) javljaju se u 17. stoljeću, a promjenom društveno-ekonomskih prilika, postupno nestaju iz upotrebe 50-ih godina 20. stoljeća. Izrađivane su od srebra, mjedi, čelika, zlata uz dodavanje raznih perlica, u tehnikama lijevanja, kovanja, filigrana i granulacije.

O nakitu za ruku

Najstarije narukvice na području broskog Posavlja pronađene su u ostavama kasnog brončanog doba i datiraju u 12. stoljeće prije Krista. Susrećemo ih i u sljedećim razdobljima, primjerice u mlađem željeznom dobu, i to brončane i one od staklene paste. Uz ogrlice i perle, narukvice su najčešća vrsta rimskog nakita. U Antičkoj zbirci Muzeja Broskog Posavlja zastupljene su brončane i one od šarene i monokromne staklene paste. Narukvice od crne staklene paste obilježile su kasnu antiku. Imitacija su

skupih narukvica od gagata, tzv. crnog jantara (crna podvrsta smeđeg ugljena), koji je u Panoniju stizao iz Britanije i Galije od početka 3. stoljeća.¹⁰⁸ Gagatu su se pridavala magična svojstva. Povezivao se sa zagrobnim životom, pa je često prilagan u grobove.¹⁰⁹ Ako je osoba nosila veći broj narukvica, najčešće su se nosile na lijevoj ruci. Ako su bile dvije narukvice, jedna se nosila na lijevoj, a druga na desnoj ruci. Zmijolike narukvice, izrađene od metala, češće su se nosile na desnoj ruci.¹¹⁰ Ovakve narukvice bile su prilično popularne u grčkom i grčko-skitskom periodu (5. – 4. stoljeće prije Krista), te u helenističkim državama, posebice Egiptu (kraj 4. – 1. stoljeće prije Krista), a nakon što je Rim osvojio ta područja, modni se trend tijekom 1. stoljeća nakon Krista proširio prema zapadu, zajedno s raznim drugim utjecajima. Jedna takva brončana narukvica izvađena je iz Save u blizini mosta kod Slavenskog Broda.

Osim kao ukras, zmijolike narukvice su služile i kao zaštita od zlih sila. Apotropijsku funkciju imali su i prikaz zmije i materijal od kojega je narukvica načinjena, u ovom slučaju bronca. Naime, čovjek rimskoga doba (kao i prethodnih razdoblja) svjestan je svijeta koji ga okružuje, a porijeklo svih stvari traži u božanskom. Otkriće bronce puno je dobra donijelo čovječanstvu te je promatrao kao zaštitnika. Njezin zvuk plaši i tjera zle duhove zbog čega je prisutna u brojnim ritualima staroga svijeta, ali i ranijih vjekova čovječanstva. Zmija je jedan od najvažnijih, praiskonskih i vrlo raširenih, a u značenju najsloženijih simbola. Objedinjuje i dobro i zlo, vezana je uz samu ideju života, starija je

¹⁰⁷ BATOVIĆ ET AL. 1981: 42; KOŠČEVIĆ 2000: 17

¹⁰⁸ KOŠČEVIĆ 1993: 82

¹⁰⁹ JELINČIĆ 2007: 213–220

¹¹⁰ MIGOTTI ET AL. 1998: 107

Djevojka sa šticlama, 1925. godina

od pojma bogova, javlja se kao mitski heroj ili totem kod Ilira.¹¹¹ Gmiže po zemlji i zavlaci se u njezine pukotine, tijelo joj je hladno i suho, ugriz otrovnice donosi smrt, pa je često i sama smatrana zlom i simbolom smrti. Nekoliko puta godišnje presvlači kožu, staru mijenja novom čime je simbolizirala vezu živih s mrtvima, proroštvo, regeneraciju, ponovno rođenje, ozdravljenje. Kao simbol plodnosti predstavlja atribut svih Božica Majki,¹¹² a dosta rimskih, grčkih i drugih starovjekovnih božanstava povezanih s podzemnim svijetom, vegetacijom i, općenito, ciklusom života imalo je zmiyu kao svoj zaštitni znak (Eskulap,¹¹³ Higija,¹¹⁴ Apolon,¹¹⁵ Dioniz,¹¹⁶ Merkur,¹¹⁷ Minerva,¹¹⁸ Meduza Gorgona,¹¹⁹ Sabazije,¹²⁰ Cernun¹²¹).

Od nakita za ruke u Etnografskom odjelu Muzeju Brodskog Posavlja čuva se velika kolekcija vunениh narukvica *šticli*. Oblika su cijevi s time da je gornji dio ravan dok je donji rub nazubljen. Najčešće su jednobojne iako ima i višebojnih, a zajedničko im je ukrašavanje staklenim perlama u geometrijskim i biljnim motivima. Muški nakit uključuje ukrašavanje šešira, kapa svježim cvijećem, dukatima, nošenje narukvica *šticli*, čarapa do koljena *navlački*. Općenito, muškarci su se u panonskoj zoni kitili manje od žena.

¹¹¹ KOŠČEVIĆ 1991: 110

¹¹² KOŠČEVIĆ 1991: 110

¹¹³ Rimski bog liječništva u čijim su hramovima bolesnici spavali u prostorijama kroz koje su gmizale neotrovne zmiye.

¹¹⁴ Eskulapova kći, utjelovljenje zdravlja.

¹¹⁵ Bog svjetla, plodnosti i proroštva.

¹¹⁶ Bog vina i vegetacije koji obećava štovateljima uskrснуće.

¹¹⁷ Glasnik bogova i vodič duša pokojnika kroz podzemni svijet.

¹¹⁸ Božica mudrosti.

¹¹⁹ Zastrasujuće čudovište koje je imalo zmiye otrovnice umjesto kose.

¹²⁰ Tračko-frigijsko božanstvo kojemu su se u čast odvijali rituali orgijastičkog karaktera, poput onih u čast Dioniza.

¹²¹ Keltski rogati bog koji je najvjerojatnije bio povezan s prirodom i plodnošću.

O nakitu za tijelo

Fibula, odnosno spona, sigurnosna kopča, igla, *ziherica*, služila je za pričvršćivanje i povezivanje dijelova odjeće. Prvi puta u metalnom obliku javlja se tijekom brončanog doba. Dotad su korištene koštane i drvene igle koje ni kasnije ne izlaze iz upotrebe. Najstarije kod nas pronađene fibule su one iz kasnobrončanodobnih ostava.¹²² Tijekom brončanog, željeznog i povijesnih razdoblja metalna fibula je mijenjala oblik, pa upravo zahvaljujući njenom izgledu znamo kojem je vremenskom razdoblju pripadala.

Brojni pripadnici starih kultura i civilizacija mediteranskog podneblja, uključujući Rimljane, nisu nosili šivanu odjeću, nego su se omotavali komadima tkanine, koju su stezali pojasevima i pričvršćivali fibulama. U početku, fibule su bile isključivo funkcionalne, ali kako su se nosile uglavnom na vanjskoj odjeći, što znači da su bile vidljive, postale su statusni simbol.¹²³ Što je osoba bila imućnija, bile su raskošnije oblikovane i ukrašene.

Rimljani su fibule nosili tako da je glava bila okrenuta prema dolje. Muškarci su uglavnom nosili samo jednu, najčešće na desnom ramenu, rjeđe na prsima i to samo na vanjskoj odjeći, dok su žene i na vanjskoj i na unutrašnjoj odjeći na oba ramena, a ponekad i na prsima, imale dvije ili više fibula.¹²⁴ Iako vrlo popularne tijekom

razdoblja velike seobe naroda i ranog srednjeg vijeka, polako izlaze iz mode širom upotrebom dugmadi u razvijenom srednjem vijeku (1000. – 1300.), a njihov oblik i djelomično namjenu možemo usporediti s broševima. Osamdesetih godina 20. stoljeća bile su popularne velike igle *ziherice* koje su se stavljale na suknje s preklopom kako se ne bi rastvarale. Imale su, poput fibula, i praktičnu i ukrasnu funkciju.

O drugačijem načinu kićenja:

Ukrašavanje tijela tintom

Tetoviranje odnosno ukrašavanje (oslikavanje) ljudskog tijela ubrizgavanjem trajnog pigmenta, najčešće crne boje, uobičajeno je kod mnogih naroda. Na području Balkanskog poluotoka poznavali su ga Kelti, Iliri i Tračani, a o tome su pisani trag ostavili mnogi antički pisci: Herodot, Plutarh, Plinije, Strabon. Iako poznato kroz čitavu prošlost,¹²⁵ tetoviranje tijela veliku popularnost doživljava u današnje doba. Razlozi za tetoviranje su raznovrsni i ovise o kulturi i običajima naroda kod kojih se javlja. Tako tetoviranje može imati ritualni, tradicijski ili religijski karakter. Danas se vrši najviše iz estetskih pobuda. Ukrašavanju tijela trajnim ili polutrajnim unošenjem boje pomoću igle možemo pridodati i trajnu šminku koja se tetovira na usne ili obrve.

¹²² MIKLIK-LOZUK 2009: 15, 32

¹²³ KOŠČEVIĆ 1980: 7; BATOVIĆ ET AL. 1981: 45

¹²⁴ KOŠČEVIĆ 1980: 7; KOŠČEVIĆ 1991: 87

¹²⁵ U rujnu 1991. u planinama u južnom Tirolo pronađeno je zaleđeno tijelo Ötziya, tzv. ledenog čovjeka. Datira iz 3 300. prije Krista, dakle iz eneolitika. Ono što je vidljivo na Ötzijevom tijelu su udubine u uhu koje ukazuju na nošenje ukrasa te nizovi tetovaža koje su najvjerojatnije služile u terapeutske svrhe jer se identično terapeutsko tetoviranje koristi još i danas u Africi i Indiji za ublažavanje reume i artritisa. Tetovaže rimskih vojnika, kriminalaca i robova bile su svjedok pripadnosti određenom dijelu društva. Mogle su biti voljan čin pojedinca ili kazna. Takve tetovaže poznate su i iz kasnijih perioda: tetoviranje bosanskih katolika, posebno žena u doba osmanlijske vlasti, prisilno tetoviranje Židova i ostalih zatočenika nacističkih logora, dobrovoljno tetoviranje pojedinih pripadnika vojnih postrojbi.

Na osnovi izrečenog zaključujemo kako se svrha ukrašavanja tijela (isticanje bogatstva i moći), praktična upotreba (kopče, igle, ukosnice), funkcija zaštite (apotropejno sredstvo), simbolizam (da bi se pokazala pripadnost nekoj skupini ili status) kao ni vrste nakita nisu promijenile do danas. Promijenile su se tehnike izrade, koriste se novi materijali i ukrasni motivi. Izrada modernog nakita započeta je nakon Drugog svjetskog rata s

ponovnim interesom za umjetničkom potragom. Poznata je po radu Georgea Arthura Jensena¹²⁶ i drugih dizajnera nakita koji su unaprijedili koncept nosive umjetnosti. Došlo je i do pojave dizajnera nakita kao samostalnog zanimanja. Novi materijali poput plastike i različitih tehnika bojanja, doveli su do velikog povećanja raznolikosti stilova što je nakit približilo široj populaciji.

¹²⁶ George Arthur Jensen, danski dizajner nakita.

SAŽETAK

stražujući povijest kulturnih pojava, njihove promjene i funkcije, arheologija i etnologija kao dvije znanosti koje se međusobno nadopunjuju, premda koriste potpuno drugačije metode i imaju različite standarde, zajedno mogu dati odgovor na brojna pitanja koja se dotiču kulturne evolucije, odnosno razumijevanja današnjeg društva. Nastojeći saznati kakva je bila daleka prošlost, arheologija se često pomaže ne tako davnom prošlošću ili čak sadašnjošću, dok etnologija pomoć traži u prošlosti kako bi razumjela način nastanka i upotrebe predmeta, njegov društveni kontekst. Zbog promjenjivosti ljudskog ponašanja u obzir se naravno moraju uzeti elementi kao što su prostor, vrijeme, kulturni odnosi. Neki su predmeti dobili svoj funkcionalni oblik u davnoj prošlosti i otada se kopiraju, oponašaju, dopunjuju tako da od prvobitnog tipa može biti određenih odstupanja. Traženje sličnosti ili mogućnosti povezivanja arheoloških nalaza i današnjih predmeta pretpostavlja da se radi o predmetima iste ili barem slične namjene što ne mora odmah značiti da se nastoji potvrditi kulturni kontinuitet određenih zajednica.

Svaki od predmeta bogatih zbirki Arheološkog i Etnografskog odjela Muzeja isječak je prošlosti koja nam govori o proizvodnji i upotrebi predmeta upravo takvih oblika i namjena.

Cilj izložbe je kroz usporedbe arheoloških i etnoloških predmeta s predmetima danas prisutnima u gotovo svakom kućanstvu pokazati neznatne promjene pojedinih oblika i funkcija, odnosno ispričati priče o predmetima *Naših starih* koji su ih izrađivali, koristili i ostavili nam svoja dobra u naslijeđe.

SUMMARY

Working together while exploring the history of cultural phenomena, their changes and functions, although using completely different methods and different criteria, archaeology and ethnology as two sciences that complement each other can provide us with answers to numerous questions related to cultural evolution, namely, to the understanding of contemporary society. In its attempt to learn what distant past was like, archaeology frequently relies on not so distant past or even on the present time, while ethnology seeks help within the past in order to understand the ways in which an object came into existence and the ways in which it was used, in other words, its social context. Due to the changeability of human behaviour, it is only natural that certain elements such as space, time and cultural relations should be taken into consideration. Some objects assumed their functional shape in distant past and they have been copied ever since, imitated and complemented in such a way that certain differences from the original shape are noticeable. Searching for similarities or for possibilities of linking archaeological findings and present-time objects suggests that these objects were used for the same or at least similar purpose, but this search does not necessarily establish the cultural continuity of specific communities.

Each of the artefacts from the rich collections of the Archaeological and Ethnological Departments of the Museum presents us with an excerpt from the past and tells us about the manufacture and the usage of artefacts of such shapes, used for such purposes.

Comparing archaeological and ethnological artefacts to the artefacts found today in almost any household, the aim of the exhibition is to show the slight modifications in certain shapes and functions and thus tell us stories about The Old Ways of *Our Ancestors* who manufactured them, used them and left us a legacy of their household goods.

*K*ATALOG

ZDJELE

1. ZDJELA
sopotska kultura
keramika; vis. 6 cm
A 2622
Klokočevik – Klinovac

2. ZDJELICA
kultura polja sa žarama, mlađa
faza, 11. – 10. st. pr.Kr.
keramika; vis. 6,4 cm; ø otvora
11,9 cm; MBP-16984
Novi Grad – Gradina

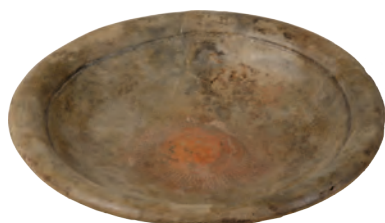
3. ZDJELA
keltsko-latenska kultura, 2. – 1. st.
pr.Kr.; keramika
vis. 8,1 cm; ø otvora 25,8 cm
MBP-15598
Stružani – VKVT, sjever

4. ZDJELA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika, vis. 15 cm; ø otvora:
37,5 cm; MBP-15836
Slavonski Brod – Šetalište braće
Radić 3

5. ZDJELA
rimsko doba, 1 – 4. st.
keramika; vis. 10,7 cm; ø otvora:
22 cm; A 4193
Slavonski Brod – Trg Ivane Brlić-
Mažuranić

6. ZDJELA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 5 cm; ø otvora: 22,4
cm; A 4358
Slavonski Brod – Trg Ivane Brlić-
Mažuranić

7. ZDJELA
16. – 17. st.
vis. 7,8 cm; ø otvora 28,5 cm
A 4608
Stružani – VKVT, jug

8. ZDJELA
1900.; keramika
vis. 11 cm, ø otvora 29 cm
E 542
Slavonski Brod

9. ZDJELA NA TRI NOGE
1. pol. 20. st.
keramika, žica
vis. 13, 5 cm, Ø otvora 22 cm
E 2035

10. ZDJELA
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 6 cm, Ø otvora 25 cm
E 3636

11. ZDJELA
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 8 cm, Ø 21 cm
E 2861

LONCI

12. LONAC
rimsko doba, 1. – 2. st.; keramika;
vis. 16,1 cm; Ø otvora: 15,7 cm; A
4169; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

13. LONČIĆ
rimsko doba, 1. – 2. st., keramika
vis. 9,5 cm; Ø otvora: 7,6 cm
A 4180; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

14. LONČIĆ
rimsko doba, 1. – 4. st.; keramika
vis. 7,8 cm; Ø otvora: 6,1 cm
MBP-14990; Slavonski Brod – Trg
Ivane Brlić-Mažuranić

15. LONAC
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 46, 5 cm, Ø otvora 14, 5 cm
E 454

16. LONAC
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 33,5 cm, Ø otvora 13 cm
E 2094

17. LONAC
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 34,5 cm
E 191

18. LONAC
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 27 cm
E 349

19. LONAC S POKLOPCEM
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 46,5 cm, Ø otvora 18,5 cm
E 661

20. ČUP
20. st.
keramika
vis. 10,2 cm, Ø otvora 9 cm
E 1091

POKLOPCI

21. POKLOPAC
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 5,9 cm; Ø: 21,1 cm
A 4323; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

22. POKLOPAC
rimsko doba, 1. – 4. st., keramika
vis. 4,6 cm; Ø 12,6 cm
A 4324; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

23. POKLOPAC
rimsko doba, 1. – 4. stoljeće
keramika; vis. 6 cm; Ø drške 3,3 cm
A 4471; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

24. ZEMLJANI POKLOPAC
/POKLJUKA
1. pol. 20. st.; keramika
vis. 20,5 cm, Ø 50 cm
E 782

TANJURI

25. TANJUR
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 3,5 cm; \emptyset otvora:
19,2 cm; A 4332; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

26. TANJUR
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis.: 3,8 cm; \emptyset otvora:
24,5 cm; \emptyset dna: 16 cm; A 4333
Slavonski Brod – Trg Ivane Brlić-
Mažuranić

27. TANJUR
rimsko doba, 1. – 4. st.; keramika
vis. 4,6 cm; \emptyset otvora: 22,8 cm
A 4163; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

28. TANJUR
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika, vis. 5,8 cm; \emptyset otvora:
29,5 cm; A 4294; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

29. TANJUR/ ZDJELA
poč. 20. st.
keramika
vis. 7,5 cm, \emptyset otvora 32 cm
E 777

30. TANJUR/ ZDJELA
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 5,5 cm, \emptyset otvora 28 cm
E 804

ČJEDILJKE

31. ČJEDILJKA
keltsko-latenska kultura, 3. – 1. st.
pr.Kr.; keramika, vis. 6,1 cm; \emptyset
otvora 15,8 cm; MBP-15585;
Stružani – VKVT, sjever

32. ULOMAK CJEDILJKE
rimsko doba, 1. – 4. st., keramika
duž. 4 cm; šir. 6 cm; A 4465
Slavonski Brod – Trg Ivane Brlić-
Mažuranić

33. CJEDILJKA
rimsko doba, 1. – 4. st.; keramika
vis. 9,3 cm; šir. 10 cm; deb. 0,7 cm
MBP-14862; Donji Andrijevc –
Stara Sela, Tadenica

34. CJEDILJKA
rimsko doba, 1. – 4. st.; bronca
vis. 2,5 cm; \varnothing otvora: 7,5 cm
MBP-15431
Slavonski Brod – Klasije

35. CJEDILJKA
1937.
keramika, vis. 9,5 cm, \varnothing 25,5 cm
E 646
Slavonski Brod

VRČEVI

36. VRČ S JEDNOM RUČKOM
rimsko doba, 1. – 2. st.
keramika, vis. 33,4 cm; \varnothing otvora:
5,1 cm; A 4178; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

37. MALI VRČ
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika, vis. 10,8 cm; \varnothing dna: 3 cm
A 360
Sisak – Marakovićev vinograd

38. VRČ S DVIJE RUČKE
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika, vis. 31,6 cm; \varnothing otvora:
9,1 cm; A 4187; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

39. POSUDA ZA VODU / KORŠOV
1. pol. 20. st.
keramika
vis. 33,5 cm
E 425

40. MALI VRČ
1974.
keramika; vis. 13,5 cm
E 1962
Slavonski Brod

POSUDE ZA POHRANU NAMIRNICA

41. DOLIJ
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika, vis. 39,5 cm; Ø otvora:
23,3 cm; A 4190; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

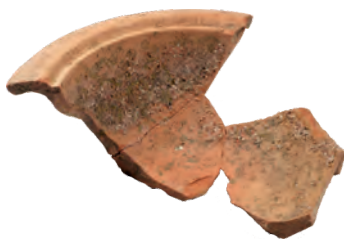

42. LONAC S POKLOPCEM
1. pol. 20. st.,
keramika
vis. 46,5 cm, Ø otvora 18,5 cm
E 661

MUŽARI

43. ULOMAK TARIONIKA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; duž. 21,8 cm; šir. 9,5 cm
A 4320; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

44. ULOMAK TARIONIKA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 9,2 cm; šir. 22,2 cm;
deb. 1,1 cm; A 4462; Slavonski
Brod – Trg Ivane Brlić-Mažuranić

45. ULOMCI TARIONIKA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 11 cm; Ø dna: 16,5 cm
A 4584; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

46. MUŽAR/AVAN
1. pol. 20. st.
lijevano željezo
vis. 14,5 cm, Ø otvora 14,5 cm
E 2532

47. MUŽAR/ AVAN
20. st.
mjed
vis. 10 cm, Ø otvora 11,5 cm
E 2766

PEĆNJACI

48. PEĆNJAK
15. – 16. st.
keramika, vis. 28,2 cm
A 4280; Slavonski Brod – Šetalište
braće Radić 16

49. PEĆNJAK
15. – 16. st.
keramika; vis. 11,8 cm; Ø otvora
13,1 cm; A 4282; Slavonski Brod –
Šetalište braće Radić 16

50. PEĆNJAK
15. – 16. st.
keramika, vis. 8,6 cm; Ø otvora 10
cm; A 4284; Slavonski Brod –
Šetalište braće Radić 16

51. PEĆNJAK
20. st.
keramika
vis. 11 cm, Ø otvora 12,5 cm
E 2166

52. PEĆNJAK
20. st.
keramika
vis. 6 cm, Ø otvora 12,5 cm
E 771

53. PEĆNJAK
20. st.
keramika
vis. 6,3 cm, šir. 17,5 cm
E 785

LULE

54. LULA
17. st.
keramika, duž. 4,9 cm; šir. 2,5 cm;
vis. 3,8 cm; MBP-15235
Stružani – VKVT, jug

55. LULA
17. st.
pečena zemlja
duž. 4,5 cm; šir. 1,9 cm; vis. 2,6 cm
MBP-15255

56. LULA
17. st.
keramika; duž. 5,8 cm; šir. 2,5 cm;
vis. 4,2 cm; MBP-15249
Stružani – VKVT, jug

57. LULA
19. st.
keramika
duž. 4,5 cm
E 2000

58. LULA
19. st.
keramika
duž. 5 cm
MBP-20625

59. LULA
1. pol. 20. st.
keramika
šir. 6,5 cm, duž. 4,5 cm
E 2636

OPEKE

60. ULOMCI OPEKE
rimsko doba, 2. – 4. st.
keramika; duž. 32,8 cm; šir. 28 cm;
deb. 5,5 cm; MBP-14991; Slavonski
Brod – Trg Ivane Brlić-Mažuranić

61. ULOMAK OPEKE
rimsko doba, 2. – 4. st., keramika,
duž. 26,2 cm; šir. 25,7 cm; deb. 6,3
cm; MBP-14992; Slavonski Brod –
Trg Ivane Brlić-Mažuranić

62. DIO OPEKE
rimsko doba, 2. – 4. st.
keramika, duž. 28,2 cm; šir. 27 cm;
deb. 5 cm; MBP-15430; Gornji
Andrijevcu – Andrijevačko polje

63. OPEKA
20. st.
glina
vis. 6 cm, duž. 24, 5 cm
MBP-20621

64. OPEKA
20. st.
glina
vis. 6 cm, duž. 26, 5 cm
MBP-20622

KOTLIĆ

65. KOTLIĆ
20. stoljeće
bakreni lim
vis. 13,5 cm, Ø otvora 22 cm
E 4121

KUTLJAČE

66. SIMPUL
rimsko doba, 1. st.
bronca; vis. 13,6 cm; Ø otvora: 5,4
cm; A 4360
Nepoznato nalazište

SRPOVI

67. SRP
grupa Barice-Gređani, 12. st. pr. Kr.
bronca; šir. 16,2 cm
A 3277
Slavonski Brod – Livadićeva 7

68. SRP
grupa Barice-Gređani, 12. st. pr. Kr.
bronca; šir. 19,1 cm
A 3279
Slavonski Brod – Livadićeva 7

69. SRP
grupa Barice-Gređani, 12. st. pr. Kr.
bronca; šir. 20 cm
A 3290
Slavonski Brod – Livadićeva 7

70. SRP
2. pol. 19. st.
željezo, drvo
duž. drške 19 cm, , šir. sječiva 2 cm
E 4107

SVJETILJKE

71. SVJETILJKA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 2,9 cm; duž. 9,7 cm;
šir. 6,1 cm; A 358
Sisak – Marakovićev vinograd

72. SVJETILJKA
rimsko doba, 1. – 4. st.; keramika;
vis. 2,7 cm; duž. 8,9 cm; šir. 5,8 cm;
A 4590; Slav. Brod – Spomen-dom
«Đ. Salaj» (KKD «IB Mažuranić»)

73. SVJETILJKA
rimsko doba, 1. – 4. st.
keramika; vis. 3,2 cm; duž. 9,5 cm;
šir. 5,9 cm; A 4539; Slavonski Brod
– Trg Ivane Brlić-Mažuranić

74. STALAK ZA LUČ
poč. 20. st.
drvo
vis. 50 cm
E 48

75. SVIJEĆNJAK/ ČIRJAK
20. st.
keramika
vis 14,5 cm
E 318

STAKLENE BOČICE

76. BALZAMARIJ
rimsko doba, 2. pol. 1. – 2. st.
staklo; vis. 7,6 cm;
A 4545; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

77. BALZAMARIJ
rimsko doba, 2. pol. 1. – 2. st.
staklo; vis. 7 cm; ø dna: 3,6 cm
A 4547; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

78. BALZAMARIJ
rimsko doba, 2. pol. 1. – 2. stoljeće
staklo; vis. 8,5 cm; ø otvora: 2,9 cm
A 4549; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

79. STAKLENA POSUDA, ULOMAK
16. – 17. st.
staklo; duž. 4,8 cm, šir. 3,1 cm,
deb. 0,3 cm
MBP-15034
Stružani – VKVT, jug

80. BOČICA ZA PARFEM
1900.
staklo; vis. 7 cm
MBP-20623
Pariz

81. BOČICA ZA PARFEM
poč. 20. st.
staklo; vis. 9 cm
MBP-20624
Pariz

82. STAKLENA BOČICA
20. st.
staklo
vis. 11,5 cm
E 1311

83. STAKLENA BOČICA
20. st.
staklo
vis. 9,5 cm
E 1318

IGRAČKE

84. ULOMAK POSUDICE –
IGRAČKE
sopotska kultura
keramika; vis. 4 cm; ø 4,8 cm
A 2713; Klokočevik – Klinovac

85. POSUDICA – IGRAČKA
badenska kultura, 4. tis. pr.Kr.
keramika; vis. 2,9; šir. 4,2 cm
MBP-20634
Donja Vrba – Saloš

86. POSUDICA – IGRAČKA
keltsko-latenska kultura, 3. – 1. st.
pr.Kr.; keramika; vis. 5 cm; ø 6,2 cm
MBP-15606
Stružani – VKVT, sjever

87. POSUDICA – IGRAČKA
keltsko-latenska kultura, 2. – 1. st.
pr.Kr.; keramika; vis. 2,9 cm; šir. 4,6
cm; MBP-20608
Kupina – Selište – Kučište

88. IGRAČKA ZDJELICA
20. st.
keramika
vis. 4 cm, ø pr otvora 10 cm
E 1081

89. IGRAČKA ŠALICA
20. st.
keramika
vis. 3,7 cm, Ø otvora 7,3 cm
MBP-15518

90. IGRAČKE VRČ
20. st.
keramika; vis I. 5,5 cm,
vis II. 4,5 cm; E 670a, b
Slavonski Brod

NAKIT

91. IGLA UKOSNICA
rimsko doba, 1. – 4. st.
kost; duž. 6,7 cm; A 4562
Slavonski Brod – Trg Ivane Brlić-
Mažuranić

92. IGLA UKOSNICA
rimsko doba, 1. – 4. st.
kost; duž. 8 cm; A 3399; Slavonski
Brod – Spomen-dom «Đuro Salaj»
(KKD «Ivana Brlić-Mažuranić»)

93. IGLA UKOSNICA
rimsko doba, 1. – 4. st.
kost; duž. 6,4 cm
A 4336; Slavonski Brod – Trg Ivane
Brlić-Mažuranić

94. IGLA DRMAVICA, STREPKA
20. st.
metal, staklene perle
duž. 8 cm
E 3023

95. NAUŠNICE
1. pol. 20. stoljeća
srebro
duž. 5,3 cm
E 816

96. PERLA
16. – 18. st.
staklo, vis. 1 cm; \varnothing 0,8 cm
MBP-15030
Stružani – VKVT, jug

97. OGRLICA OD STAKLENIH
PERLICA
1905.
staklene perle, duž. 30 cm, šir. 7 cm
E 1636,
Slobodnica

98. OGRLICA OD STAKLENIH
PERLICA I PUŽIĆA
20. st.
pužići, staklene perle, konac
duž. 33, šir. 7 cm
E 3030, Slobodnica

99. NARUKVICA U OBLIKU ZMIJE
rimsko doba, 1. st.
bronca; \varnothing : 10 cm
A 4317; Slavonski Brod – korito
Save kod mosta

100. ULOMAK NARUKVICE
rimsko doba, 2. – 3. st.; staklena
pasta; duž. 4,3 cm; A 3419; Slav.
Brod – Spomen-dom «Đuro Salaj»
(KKD «Ivana Brlić-Mažuranić»)

101. ULOMAK NARUKVICE
rimsko doba, 3. – 4. st.
staklena pasta; duž. 3 cm; šir. 1 cm;
deb. 0,4 cm; MBP-16568
Slavonski Brod – Hlapić

102. FIBULA
rimsko doba, 1. – 2. st.
bronca; duž. 5,8 cm; šir. 2,7 cm
A 3422; Slav. Brod – Spomen-dom
«Đ. Salaj» (KKD «I.B. Mažuranić»)

103. FIBULA
rimsko doba, 2. – 3. st.
bronca; duž. 3,8 cm; šir. 2,7 cm
A 361
Sisak – Marakovićev vinograd

104. FIBULA
rimsko doba, 2. – 3. st. bronca
duž. 6,1 cm; šir. 4 cm
MBP-14985; Donji Andrijevi –
Stara Sela, Tadenica

LITERATURA:

- BALEN-LETUNIĆ & RENDIĆ-MIOČEVIĆ 2012. Dubravka Balen-Letunić i Ante Rendić-Miočević, Čarolija igre, katalog izložbe, Zagreb 2012.
- BATOVIĆ ET AL. 1981. Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, Zadar 1981.
- BEKIĆ 2000. Luka Bekić, Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske, VAMZ 32–33, Zagreb 2000., str. 249–279
- BRENKO ET AL. 2011. Aida Brenko, Mirjana Randić, Marija Živković, Vatra, Zagreb 2011.
- BRUKNER 1981. Olga Brukner, Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije, Beograd 1981.
- DIMITRIJEVIĆ ET AL. 1998. Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak-Gregl, Nives Majnarić-Pandžić, Prapovijest, Zagreb 1998.
- FADIĆ 1986. Ivo Fadić, Antičko staklo Argyruntuma, katalog izložbe, Zadar 1986.
- FADIĆ 1989. Ivo Fadić, Rimsko staklo Argyruntuma, katalog izložbe, Zadar 1989.
- FADIĆ 2006. Ivo Fadić, Argyruntum u odsjaju antičkog stakla, Zadar 2006.
- GAVAZZI 1928. Milovan Gavazzi: Kulturna analiza etnografije Hrvata, Narodna starina 7/ 16, Zagreb 1928., str. 115–144
- GUSAR 2008. Karla Gusar, Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu 25, Zagreb 2008., str. 135–154
- ISKRA-JANOŠIĆ 1992. Ivana Iskra-Janošić, Građevinski materijali i njihova upotreba u Cibalama, Opuscula archaeologica 16, Zagreb 1992., str. 207–218
- JELINČIĆ 2003. Kristina Jelinčić, Rimska keramika iz Iloka, Prilozi Instituta za arheologiju 20, Zagreb 2003., str. 79–88
- JELINČIĆ 2007. Kristina Jelinčić, «Kasnoantičke narukvice od staklene paste s lokaliteta Virovitica – Kiškorija jug», Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 24, Zagreb 2007., str. 213–220
- JELINČIĆ 2009. Kristina Jelinčić, Rimska keramika lokalne proizvodnje na području hrvatskog dijela rimske provincije Gornje Panonije, doktorska disertacija, Zagreb 2009.
- JOVANOVIĆ 2010. Jelena Jovanović, Rimsko brončano posuđe iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 103, Split 2010., str. 191–232
- KERŠIĆ 1999. Irena Keršić, Udomaćena svjetlost: etnološki pogled na rasvjetu i njezina pomagala, Zagreb-Ljubljana 1999.
- KOŠČEVIĆ 1980. Remza Koščević, Antičke fibule s područja Siska, Zagreb 1980.
- KOŠČEVIĆ 1991. Remza Koščević, Antička bronca iz Siska, Zagreb 1991.

- KOŠČEVIĆ 1993 Remza Koščević, Nekoliko primjeraka staklene bižuterije iz rimskog razdoblja, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 10, Zagreb 1993., str. 81–92
- KOŠČEVIĆ 2000 Remza Koščević, Sitni koštani i brončani predmeti iz Siscije, Prilozi Instituta za arheologiju 17, Zagreb 2000., str. 17.–24
- KRONIKA 1998 Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi, knj. III (1834. – 1878.), (ur. p. Egidije Stjepan Biber), Slavonski Brod 1998., 165–167
- KUNAC 2007 Ana Kunac, Stare igre u makarskom Primorju, katalog izložbe, Makarska 2007.
- LOZUK 2011 Josip Lozuk, Stružani – staro hrvatsko selo, katalog izložbe, Slavonski Brod 2011.
- MIGOTTI ET AL. 1998 Branka Migotti, Mario Šlaus, Zdenka Dukat, Ljubica Perinić, Accede ad Cerissiam, Zagreb 1998.
- MIKLIK-LOZUK 2004 Lidija Miklik-Lozuk, Ostava Poljanci IV – Još jedna kasnobrončanodobna ostava s pozicije Donje Polje u selu Poljanci, Vijesti Muzeja Brodskog Posavlja 9, Slavonski Brod 2004., str. 35
- MIKLIK-LOZUK 2009 Lidija Miklik-Lozuk, Ostave kasnog brončanog doba iz Poljanaca, katalog zbirke, Slavonski Brod 2009.
- MIKLIK-LOZUK 2012 Lidija Miklik-Lozuk, Stružani – život naselja kroz stoljeća, katalog izložbe, Slavonski Brod 2012.
- MINICHREITER 2007 Kornelija Minichreiter, Slavonski Brod – Galovo, Zagreb 2007.
- OŽANIĆ ROGULJIĆ 2010 Ivana Ožanić Roguljić, De caseo faciendo, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 27, Zagreb 2010., str. 171–176
- PJZ II 1979 Praistorija jugoslavenskih zemalja II. Neolitsko doba, Sarajevo 1979.
- PJZ III 1979 Praistorija jugoslavenskih zemalja III. Eneolitsko doba, Sarajevo 1979.
- ŠIMIĆ-KANAET 1996 Zrinka Šimić-Kanaet, Razvoj lončarskih peći i tehnologije pečenja na prapovijesnim i antičkim primjerima, Opuscula archaeologica 20, Zagreb 1996., str. 151–177
- ŠKILJAN 2002 Maja Škiljan, Metallica: predmeti od neplemenitih metala : zbirka predmeta iz svakodnevnog života, Zagreb 2002.
- TOLDI 2012 Zvonimir Toldi, 101 brodska priča, Slavonski Brod 2012.
- TOMIĆ 1966 Persida Tomić, Narodna keramika u Jugoslaviji, Beograd 1966.
- VINSKI-GASPARINI 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Zadar 1973.
- WIEWEGH 2001 Zoran Wiewegh, Rimska keramika iz Siska s lokaliteta «Kovnica», Opuscula archaeologica 25, Zagreb 2001., str. 89–149
- ZLATUNIĆ 2005 Romuald Zlatunić, Nastanak gline, tehnologija i mineralogija keramike, Histria archaeologica 36, Pula 2005., str. 61–114

Muzej Brodskog Posavlja
osnovan 1934.
35000 Slavonski Brod
Starčevićeva 40
Tel./fax: 035 / 447 415
e-mail: muzej-bp@sb.t-com.hr
www.muzejbp.hr

